

ФЕДР

Байки

ФЕДР

Байки

З ЛАТИНСЬКОЇ

Упорядкування, передмова,
переклад та примітки
Володимира Литвинова

Ілюстрації художника
Анатолія Василенка

Київ
Видавництво художньої літератури
«Дніпро»
1986

*Книга содержит все дошедшие
до наших дней произведения
Федра — основоположника жанра
басни в Древнем Риме.*

*Басни Федра принадлежат
к золотому фонду античной культуры
и послужили важным источником
развития басенного творчества
в европейских литературах.*

Ф $\frac{4703000000-201}{M205(04)-86}$ 201.86

© Склад, передмова,
переклади українською мовою,
примітки, художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро», 1986 р.

ПРО ФЕДРА ТА ЙОГО БАЙКИ

Ім'я Федра, основоположника жанру літературної байки в Давньому Римі, не набуло популярності ні за життя байкаря, ні пізніше. І це тим більш дивно, що його байки протягом майже двох тисячоліть були добре відомі, охоче слухалися й читалися по всій Європі, особливо серед простого люду.

До того, що ім'я байкаря рідко згадувалося поруч з іменами славетних римських поетів, спричинився, як не дивно, сам Федр, який назвав книжку своїх творів «езопівські байки». Саме тому творчий доробок Федра довгий час вважали просто латинським поетичним перекладом прозових байок легендарного давньогрецького байкаря Езопа. Насправді ж спадщина римського поета цілком оригінальна. А «езопівськими» Федр назвав свої байки не тому, що використав деякі сюжети байок Езопа, а йдучи за давньою традицією надавати цілому жанрові «байка» постійний епітет «езопівська».

Майже ніяких біографічних даних про Федра не збереглося. Але дещо можна знайти в його власних байках, особливо в прологах та епілогах до окремих книжок. У них поет охоче розповідає про себе.

Народився він близько 15 р. до н. е., а помер близько 70 р. н. е. в Римі. За походженням був

греком з македонської області Піерія. Тут, у Фракії, до якої належала колись Піерія, згідно з переказом, жили легендарні співці Орфей і Лін. Там-таки, за міфом, народилися й Музи—покровительки мистецтва. Цим Федр пишається.

Зі скупого рядка, в якому байкар згадує вислів римського поета Еннія, що запам'ятався йому з дитинства, можна зробити припущення: Федр ще змалку невіленьником потрапив до Риму і тут виріс та здобув освіту. Пізніше, за якісь заслуги чи здібності, напевно, літературні, був відпущений імператором Августом на волю. Про це засвідчує сама назва його збірки байок: «Федра, вільновідпущеника Августа, езопівські байки». Є підстави також гадати, що після звільнення поет працював шкільним учителем-граматиком. У граматичних школах навчання починалося з читання Езопових байок, що могло наштовхнути Федра на думку про латинську обробку такого літературного матеріалу. Шкільними вимогами, очевидно, пояснюється стислість і простота, а також мовний пуризм і надмір повчального елементу в байках Федра. Як граматик, Федр належав до нижчої верстви римських освічених людей і досить близький був до інтересів народу.

Оце й усе, що нам про нього відомо.

Федр жив у переломну епоху римської історії, коли на зміну республіканській формі правління прийшла імператорська влада, що швидко зміцнювалася. За короткий час у Римі змінилося чотири імператори, і багато хто почав розуміти, що новий

державний лад не виправдав надій — не приніс ні жаданої політичної стабільності, ні тривалого культурного піднесення. Починають говорити про те, що духовні й культурні сили Римської держави вичерпалися, що вона старіє і йде до занепаду.

За таких обставин дедалі більшої популярності в римському суспільстві набувають ідеї стоїцизму. На зміну ідеалові римського громадянина з його правами та обов'язками приходить ідеал людини взагалі, єдиним мірилом гідності якої є особисті її чесноти. Лише завдяки своїм чеснотам людина, стаючи сам на сам з долею, спроможна, як вважалося, непохитно сприймати всякі злигодні й поневіряння. Самодостатня доброчесність, проповідувана стоїками як найвище благо, була, по суті, однією з форм пасивного опору, що його чинило римське суспільство імператорській владі.

По смерті імператора Августа (14 р. н. е.), мецената й шанувальника поезії, закінчується «золотий вік» римської літератури, до якої (в першу чергу це стосується літератури опозиційної, що протистояла офіційно-епігонській) також проникають ідеї стоїцизму, сприяючи стилістичному оновленню та пожвавленню сатиричного жанру, особливо в другій половині I ст. н. е.

Таким чином, Федр, чия творчість припадає на першу половину I ст. н. е., писав свої байки в перехідний період, коли основні риси літератури епохи імперії ще не цілком визначились і провідні тенденції літературного руху ще не були ясними.

Проте стоїчні ідеї можна виявити в різних байках його збірника.

Те ж саме спостерігаємо і в байках, де поет торкається соціально-політичних питань: «Хто є при владі, бідному однаково; міняється саме ім'я господаря»; «Коли суспільство поділене на партії, небезпека загрожує всій республіці»; «Наука, люди, вам: терпіть це зло, бо прийде гірше у сто крат!»; «Що б не трапилось, не занепадай духом». Деякі байки Федра, особливо на початку його творчого шляху, містять у собі прозорі натяки на сучасні йому політичні події. Зокрема, в байці «Про Жаб, що просили собі царя», головний персонаж («цар-колода») — то, напевно, імператор Тіберій, а «цар-Гідра» — Сеян, його фаворит. В іншій байці — «Жаби про Сонце» — дослідники вбачають весілля Сеяна з племінницею Тіберія.

Значне місце в творчості Федра належить соціальній темі. Читаючи його байки, весь час відчуваєш, що події відбуваються в суспільстві, поділеному на антагоністичні класи — рабів і рабовласників. Поет віддає свої симпатії бідним. Наприклад, у байці «Мурашка й Муха» він прямо заявляє, що ділить людей «на тих, що хваляться, заслуг не маючи, і гідних слави благородних трударів».

Байкар не шкодує похмурих барв при змальованні сучасного йому суспільства, де панують насильство, підступність, розпуста і зрада, де багатії — нахаби й негідники, а раби — метикуваті й справедливі. Багатії в нього — честолюбні, жор-

стокі й підступні, вони чинять зло й насильство: «На словах — брат, а в душі — мов кат». При цьому Федр не обмежується самою констатацією чи повчанням, а застерігає можновладців, щоб не кривдили «простолюду», бо «покривджені нерідко за зневагу мстять». Багатіям, каже поет, «славу й честь дарує доля,— не дає лиш розуму». А тим часом розум є найбільшою чеснотою людини.

З особливим завзяттям він критикує марнославців, що ведуть паразитичний спосіб життя. В байках викриваються також вищі суспільні верстви та урядовці, які «піклуються лише про власні вигоди, а хваляться, що служать безкорисливо».

Кожна людина, на думку Федре, повинна задовольнятися тим, що здобула своєю працею, і не зазіхати на чуже. Про це йдеться у байці «Бджоли та Трутні перед судом Оси», в якій Оса справедливо розсудила, що слід віддати щільники Бджолам, а не Трутням. Але поет розуміє всю нереальність такого справедливого принципу розподілу життєвих благ у тогочасному суспільстві, а тому закінчує байку словами: «Якби все так було, я байки б не писав, та лихо: Трутні вироку не визнали».

Федр, у минулому раб, а пізніше вільновідпущеник, ніколи не забував про своє низьке становище в суспільстві, де «плебееві уголос говорити гріх», і виступав на боці пригноблених. Він — представник «масової», «народної» літератури античності» (М. Л. Гаспаров). Найважливіше місце в ній належить байці — жанру, який був витворений гноб-

леними для того, щоб хоча б в алегоричній формі висловлювати свої справжні почуття. Це визначення стало хрестоматійним, але тепер небагато хто знає, що воно ще за античних часів було сформульоване самим Федром. Ось як ця думка звучить у римського байкаря:

Раби, що не могли ніяк наважитись
Відверто говорити те, що думають,
Приховували власні почуття в байках,
Висміюючи в них своїх гнобителів.

Боротьба проти рабовласників, каже поет, небезпечна, і той, хто «прагне із сильнішим поборотися», може загинути. Дружити з ними теж не слід, бо «друг-можновладець — ненадійний друг». Разом з тим байкар радить і сильним не зневажати слабших, бо й вони можуть у пригоді стати («Лев та Миша»), та застерігає, що пригноблені можуть збунтуватися («Півень і Коти-носільники»).

Незважаючи на окремі різкі вислови, спрямовані проти рабовласників, у цілому байкар не заперечує рабовласницької системи і до боротьби не закликає. Навпаки, він нерідко проповідує покірливість, радить невільникам змиритися зі своїм становищем, бо «хто нещасливим уродивсь, той і помре, бідуючи». Особливо виразно звучить цей мотив у байці «Езоп та Раб-утікач»: краще, мовляв, терпіти хазяйські знущання, аніж протестувати чи втікати. Доля, каже Федр, мінлива, а тому треба в міру тішитись і в міру скаржитись — радощів і смутку в житті порівну.

В основі ідейної концепції Федр, на думку відомого радянського дослідника античної байки М. Л. Гаспарова, лежить «народна філософія» — вульгаризовані вуличними проповідниками найпростіші догми стоїцизму і кінізму. Їхнього впливу зазнав і Федр. Не бачачи іншого виходу з важкого становища рабів, байкар починає твердити, ніби щастя і безтурботне життя люди можуть знайти у бідності, бо після втрати багатства «злиднєві уже нічого не страшно», а на багатого всюди чатує небезпека. В біді хоч і страждає весь народ, твердить Федр, проте в найбільшій небезпеці все ж нібито перебуває панівна верхівка. Багатство, на думку поета, не приносить ні слави, ні честі, бо справжню похвалу і доблесть знецінює. «Запам'ятавши баєчки урок,— проголошує він,— я теж прожити прагнув без багатств неправедних».

Все це було написано цілком у дусі свого часу, вкладалося в рамки стоїчної філософії. Але твердити, ніби Федр був переконаним стоїком, все ж було б перебільшенням. До того ж у поета ми не бачимо культу самодостатньої доброчесності, характерної для стоїків, і він явно надає перевагу народному здоровому глуздові, практицизму («Бо, справді, щось як не корисне, то дурне»; «Даремна слава, як немає користі»); цінує свободу («Без волі — що-то за життя, хоч і в царя!»); шанує розум, спритність («Коли не маєш лев'ячої шкіри — звикай до лисячої»); прагне до слави тощо.

Своє моральне кредо, заповідуване римському

народові, Федр вклав до вуст бога Аполлона, який на запитання «що у житті для смертних найкорисніше?» — відповідає:

...Вітчизну бороніть оружно, і своїх
Батьків, дружин, дітей; громіте недругів;
Допомагайте друзям; бідаків щадіть;
Сприяйте добрим; викривайте крутіїв;
Карайте за провини; не терпіть ганьби;
Помщайтесь тим, хто осквернить безчестям дім;
Лихих цурайтесь; віру йміть не кожному.

Засуджуючи багатих і повчаючи бідних, Федр, проте, наголошував, що в своїх байках він показує не окрему особу, а «людську вдачу загалом». «А якщо занадто підозрілий хтось усі ті вади як свої сприйматиме,— пише байкар,— він цим лише нечисту совість виявить».

І все ж натяки на сучасних йому можновладців були настільки прозорими, що Федр невдовзі зазнав переслідувань, зокрема з боку Сеяна, всесильного фаворита імператора Тіберія.

По смерті Сеяна Федр продовжує писати байки, але в них уже не було колишньої соціальної гостроти й політичних натяків, притаманних першим двом книжкам. Це визнає і сам поет у байці «Стара — до амфори», де, звертаючись до тих, «хто попередніх байок не читав», просить уявити, що то був за напій, «якщо сама остача так лоскоче ніс!». Свої книжки він присвячує тепер впливовим особам — Евтіху, Партикулону, Філету, до яких звертається

в прологах та епілогах з проханням про сприяння та допомогу. Тематика байок дещо звужується: нарікання на зрадливу долю, суперечки з заздрісниками, проголошення власних ідейних і художніх завдань, відверті заяви про прагнення до слави...

Федрова байка є своєрідним жанровим явищем у римській літературі. Але, перш ніж говорити про нього, слід хоча б побіжно згадати про ту байкарську традицію, що існувала в Греції, бо саме вона справила значний вплив на розвиток байки римської.

У грецькій літературі байка почала відігравати помітну роль у VIII—VI ст. до н. е., в епоху жорстокої соціальної боротьби грецького демосу проти старої аристократії. Цей жанр використовували у своїй творчості відомі давньогрецькі поети Гесіод, Архілох, Стесіхор, Сімонід та інші. Але в класичну епоху грецької культури і пізніше жанр байки пов'язувався виключно з ім'ям Езопа — легендарного грецького байкаря, що, згідно з переказом, не лише започаткував жанр байки, а й підняв його на небувалу висоту.

Спочатку ці «езопівські байки», яких нараховують сьогодні від 400 до 650, не мали постійної форми і кожен міг розповідати їх на свій лад. Проте і в такому стані вони вже являли собою ту сюжетну основу, яка лишилася актуальною для багатьох пізніших поколінь байкарів і збереглась аж до сьогоднішнього дня.

Першою відомою збіркою творів Езопа були байки, зібрані й відредаговані 350 року до н. е. за

наказом філософа Деметрія Фалерейського, відомого державного і літературного діяча. Пізніше їх записували й переписували ще багато разів, аж до епохи Середньовіччя.

Оскільки народна традиція приписувала Езопові лише винайдення сюжетів, а не викінчення самих байок, і різні люди могли по-різному їх варіювати, цей період розвитку байки називають долітературним. Він був відомий не лише в Давній Греції, а й у Римі.

Літературна ж байка, основоположником якої в Давньому Римі, і, напевно, в усій світовій літературі, був Федр, мала вже усталену художню форму, композицію, стиль, мову і відзначалася непорушністю образної системи. З часів Федре з'являються перші визначення байки як жанру. «Байка є вигаданим оповіданням, що являє образ істини»,— каже один зі стародавніх риторів. Подібне знаходимо й у Федре: «Хоча нерідко й жартома тут мовиться, проте серйозна думка в жарті схована». Мета і призначення байки, твердить Федр,— «погані смертних виправляти звичаї і закликати люд до справедливості». Байка, на його думку, корисна також тому, що «і смішить вона, і учить жити мудрою порадою».

Сьогоднішній інтерес до байки, яка була однією з найцікавіших сторінок античної літератури, полягає в тому, що цей жанр відзначався високими художніми якостями і мав значну поетичну цінність. Крім того, з античності бере свій початок більшість тем і сюжетів байок, які розроблялися

в новітні часи. «Не знаючи античної байки,— пише М. Л. Гаспаров,— не можна цілком зрозуміти ні Лафонтена, ні Крилова»,— а ми додамо: також ні Глібова, ні Гребінки, ні багатьох інших байкарів, європейських і вітчизняних.

Поняття «байка» в античності не було однозначним. Це могли бути, крім власне байок, побутові новели (наприклад, «Вдовиця та Воїн» у Федра), легенди, притчі, а також цікаві оповідання анекдотичного характеру, в яких знаходимо імена історичних осіб: Езопа, Сократа, Сімоніда, Менандра, Помпея та ін. Крім «езопівських байок», за свідченням античних джерел, існували ще й інші види байок: єгипетська, лівійська, лідійська, кіпрська, карійська, кілікійська, сибаритська тощо. Але в чому полягала їхня своєрідність, тепер сказати важко.

Федр — цілком оригінальний римський поет, один з класиків античної байки. Жанрова новизна його байок очевидна. Але він використовував також сюжети своїх попередників. Так, наприклад, з одинадцяти байкових сюжетів Горація він розробляє шість. Схожість у них виявляється не тільки в легкості й гармонійності письма, а й у стилі та будові вірша.

Проте основним джерелом запозичуваних сюжетів байок для римського поета був Езоп, третину творів якого він опрацював. Слід зазначити, що більшість запозичень припадає на ранню поетову творчість. Пізніше залежність Федра від Езопа зменшується.

Цікаво простежити з цього приводу еволюцію оцінки власних байок самим поетом. Так, у пролозі до I книги він називає себе лише переспівувачем: «Поет Езоп байки ці повигадував, а я лише у шестистопні вірші вклав». У II книзі байкар говорить уже про змагання з Езопом. Вибір жанру підкріплюється міркуваннями суто патріотичними: розробивши жанр байки в римській літературі, дорівнятися до греків. Нарешті, у IV книзі Федр уже заявляє про цілковиту незалежність своїх байок від Езопа.

Еволюція щодо сюжетної оригінальності має у Федра такий вигляд: у I книзі з тридцяти однієї байки — сімнадцять схожих з Езоповими; у II з восьми байок — дві; в III книзі з дев'ятнадцяти — одна; в IV з двадцяти двох — одинадцять; у V книзі з десяти байок — жодної. Виняток, отже, становить лише IV книга, про що згадує і сам автор. З цього стає очевидно безпідставність думки, ніби Федр писав байки переважно за сюжетами Езопа, або зробив лише латиномовний поетичний переклад Езопових байок, або переказав байки в латинських віршах.

Непереконливою видається і думка М. Л. Гаспарова про нібито зневажливе ставлення Федра до греків, що їх він називає в одній байці «балакучими». Якщо й припустити, що в згаданому слові певний негативний відтінок все ж є (хоч контекст цього не підтверджує), то як бути тоді з заявою Федра в іншому місці, де він каже буквально таке: «Невже-то я, син Греції ученої, і осоромлю лінощами рідний край?» Протилежний висновок напро-

шується сам собою: поет не тільки не зневажає свою батьківщину, Грецію, а навпаки — пишається нею.

Характерною, обов'язковою ознакою байкового жанру є, як відомо, його повчальність, дидактизм. Ми бачимо це і в байках Федра. Інтерес до моральних проблем поет перейняв, очевидно, від стоїків, до філософії яких, як уже говорилося раніше, не був байдужий. Вага моралі в деяких творах Федра виявляється настільки значною, що впливає на зміну структури байки: мораль часом витісняє розповідь. В той же час оповідна її частина стає ніби ілюстрацією до моралі, а то й просто видається зайвою — байка перетворюється в монолог на моральну тему. З цього видно, що автор дбає передусім про добір відповідного ілюстративного матеріалу до потрібної йому моралі. Часом у байках поет висловлює свої думки сам, іншим разом вкладає їх до вуст традиційних байкових персонажів, а то й приписує їх історичним особам: Езопові, Сократові, Сімонідові, Помпееві та ін.

Говорячи про щось конкретне, поет поспішає перейти до більш загального, характерного для багатьох. Часткове цікавить його лише тією мірою, якою воно служить відправним моментом для узагальнення. Саме тому Федр полюбіває часом поставити в кінці сентенцію-висновок.

Висновки та повчання у байках не мають постійного місця, але завжди конкретні, чіткі й зрозумілі. Перевага найчастіше надається моралі-вступу.

А це означає, що автор прагне нав'язати свою точку зору читачеві ще до того, як читач сам ознайомиться з твором.

На противагу байкам, де мораль витісняє оповідь, у Федра зустрічаються також твори, що являють собою просто цікаве оповідання. Вони містять у собі елемент розважальності і служать для урізноманітнення творів дидактичного характеру. Основою байок-жартів буває переважно чийсь дотеп або вчинок.

Варто зазначити, що байкар настільки любить абстрактно-умовне оточення, що мало дбає про зовнішню правдоподібність чи вмотивованість дій персонажів, про історичну точність чи природність. Так, наприклад, славетний вислів Діогена «шукаю людину» він приписує Езопові, а Біантове «все своє ношу з собою» — Сімонідові. Грек Сократ грається у нього з дітьми в римську гру; гроші в Афінах рахують на сестерції та аси, як у Римі; травоядні Корова, Коза та Вівця беруть участь разом з Левом у полюванні на Оленя; Барс їсть хліб тощо.

Основними персонажами байок виступають тварини, які є найбільш зручними умовними фігурами, що створюють, на думку О. О. Потебні, «необхідну для естетичного сприйняття ізоляцію від дійсності». У Федра такими персонажами є Собака, Вовк, Лисиця, Вівця, Лев, Осел тощо, наділені людськими рисами. Вони можуть мати рабів, судитися, позиватися чи укладати договори, і то не лише між собою, а й з людьми.

В багатьох байках персонажами є люди, а також боги, до яких поет ставиться з пошаною. Всього згадується понад двадцять богів і богинь олімпійського пантеону.

Надзвичайно різноманітні Федрові байки і за тематикою. Поет засуджує брехунів, хвальків, лукавих, дволиких та зарозумілих людей. Він викриває негідників, які прагнуть звинуватити невинних; вчить необачних, щоб не водили з такими дружбу, не довіряли їм і не допомагали. За випадково вчинене зло він радить прощати, а за навмисний злочин — карати найсуворіше, бо злочинці від успіху стають лише зухвалішими. З великим завзяттям байкар висміює боягузтво та глупоту, вчить обережності та розважливості.

Серед інших проблем, що їх Федр порушує, слід згадати ще одну — проблему виховання. Дітям, на його думку, необхідно слухатися батьків, але їй старші не повинні зловживати силою, а мусять учити розважливо й терпляче.

Значна частина байок має в цілому повчальний характер, вони містять похвалу розуму, розсудливості, практичного досвіду, утвердження інших людських чеснот.

Латинська мова Федра, незважаючи на його македонське походження, чиста, правильна й цілком відповідає літературній нормі класичного періоду: поет уникає і архаїзмів, і новотворів. А проте, насичена зворотами й словами, яких нема в інших поетів тієї доби, його поетична мова важкувата

й більше схожа на прозову з її довгими періодами та складними конструкціями.

Для надання загального поетичного колориту і пошвавлення викладу Федр користується тропами й фігурами, але не часто. Поет уміє досягти значного комічного ефекту, який є емоційною основою байки. Засобами комізму у Федра виступають гра слів, невідповідність задуму і результату, парадоксальність висновку, вдалі й невдалі хитрощі персонажів. Майже всі його комічні байки написані на сюжети, яких немає в Езопа. Порівняно з комічними, елементи трагізму трапляються набагато рідше і відіграють незначну роль.

Байки Федра написані шестистопним ямбом, що був одним із найпоширеніших і найпростіших розмірів античної поезії. Порівняно з «високим» ямбічним триметром, яким писали трагедії, він уважався «низьким», плебейським. Це — ще одна ознака протонародного характеру його байок.

Що ж до стилю творів Федра, то його можна охарактеризувати як схематичний, стислий, абстрактний. Це досягається завдяки рясноті афористичних висновків, заміні конкретних понять абстрактними, часткового — загальним («рабство», «жадоба», «ницість», «заздрість» тощо) та шляхом відмови від усякої деталізації.

Звичайним явищем у Федра, характерним для його творчості, є пропуск вставних слів при прямій мові, таких, як «говорить», «каже», «відповідає», що сприяє стислості байок. Враження сухуватості

й стислості додає також охоче вживана поетом побудова періодів зі складною системою підрядних речень і дієприкметникових зворотів.

Та творам Федра притаманна не лише словесна ощадливість, а й, ще більшою мірою, афористичність думки. Саме тому переважна кількість його байок має до десяти віршованих рядків. Великі байки у Федра є винятком. За його ж словами, вони написані лише тому, що часом йому дорікали за короткість.

Тенденція до лаконізму, притаманна античній байці взагалі, посідає в байках Федра першорядне місце, стає одним з найяскравіших і характерних проявів його творчого методу. Лаконізмом своїм Федр пишається: «Як не дотепність,— мовить він, звертаючись до читача,— стислість мови похвали, котру тим більш ми цінувати мусимо, що творів довгих і нудних чимало є». За короткість поет просить винагороду, нею ж він нагороджує доброзичливого читача. Поет вважає лаконізм основною заслугою своїх байок і про це не перестає нагадувати.

В римській літературі Федрові належить особливе місце не лише тому, що він започаткував у ній жанр байки, а й як одному з відомих нам талановитих представників «масової», «народної» літератури. Його байки призначалися цілком конкретному читачеві — нижчим, малописьменним верствам римського суспільства, чийм смакам і вподобанням поет догоджав. Звідси — простота та практицизм його байок, а також їхня повчальність.

Представники «високої» літератури були байдужими до літературних спроб Федра, вважали їх несерйозними і недоречними, особливо на фоні вишуканої поезії придворних поетів з гуртка Мецената — Августа. Федр прагнув зблизитися з представниками цієї літератури, намагався привернути до себе їхню увагу, увійти до їхнього кола. А проте визнання не приходило, про що поет не раз із гіркотою писав у своїх творах.

Полеміці з заздрісниками, невігласами і надто прискіпливими критиками Федр приділяє в своїх байках навіть більше місця, ніж вихваляння вченості, розуму та мудрості. Одні, каже поет, не визнають його, бо на байках не розуміються, інші ж — через заздрощі, бо самі не вміють так писати. Що ж до критиків, то декого з них байкар називає «галасливими виродками», які просто нічого іншого не звикли робити, як гудити кращих від себе. Інших, надто поважних людей, котрі не полюбляють сміху та ненавидять правду, мовлену зі сміхом, поет повчає. Всюди в природі, каже він, якщо добре придивитися, можна побачити поєднання протилежностей: кохання й ненависті, радості й смутку.

Байкар намагається довести «аристократам від поезії», що й він уміє писати високим стилем, а тому в одному з авторських відступів подає власні зразки, попередньо застерігши, що пише виключно з метою задовольнити вишуканий смак вибагливого читача та переконати його у своїх здібностях.

Опосередкованим свідченням того, наскільки лі-

тература панівних верхів ігнорувала Федра, можуть бути слова відомого філософа й письменника Сенеки, сучасника Федра: 43 року н. е. він радив Полібієві взятися за писання байок, бо цього жанру, мовляв, «ще не торкався римський геній»,— хоч щонайменше дві перші книжки байкаря він напевно знав. Та й Квінтіліан у своєму огляді римської літератури (X книга твору «Освіта оратора») ні словом не згадав про Федра.

Слави, якої Федр прагнув за життя, він не зажив у своїх римських нащадків і по смерті. Його ім'я лише раз згадує жартома Марціал та ще байкар IV ст. н. е. Авіан. Останній, щоправда, вже називає його своїм попередником.

Доля спадщини Федра була своєрідною. По смерті автора його твори потрапили до рук простолюду й рабів, для яких зміст байок був важливішим, аніж метрична форма чи навіть самі авторові слова. Приблизно в IV—V ст. н. е. на їхній основі було укладено збірник під назвою «Ромул», що налічував 98 байок. Це був прозаїчний переказ байок Федра, записаний живою розмовною мовою, переказ істотно перероблений і скорочений. Ім'я автора в ньому зовсім не згадувалось, і читач був переконаний, що перед ним байки Езопа в перекладі латинською. Усталеного тексту «Ромул» не мав. Кожен переписувач міг довільно його редагувати. Тому більше ніж десять рукописів, що збереглися, дуже різняться між собою. Збірка «Ромул» мала велику популярність протягом тривалого часу. Вона зазнала бага-

тьох переробок і наслідувань. Але, незважаючи на це, середньовічна Європа саме їй завдячує своїм знайомством з античною байкою, яка багато віків служила для шкільного навчання і стала важливим джерелом розвитку європейського байкового жанру.

Байки Федра до нас повністю не дійшли. Вони збереглися в двох скорочених ізводах. Перший ізвод, що налічує 103 байки, складається з двох рукописів. IX—X ст.: один, відомий за ім'ям французького гуманіста П'єра Піту, який вперше 1596 року видав байки Федра, та «Реймський» (згорів 1774 року), що майже повністю відповідав опублікованому. Ізвод називався «Байки Федра, вільновідпущеника Августа, розділені на 5 книг».

Другий ізвод являє собою рукопис італійського гуманіста XV ст. Нікколо Перотті, що містить 64 байки Федра. При цьому 33 байки вже відомі за першим ізводом, а 31 нова. Останні прийнято друкувати окремо після 5 книг (під назвою «Додаток»). Ці байки не мають моралі, оскільки Перотті замінив її прозаїчними підзаголовками. Це не всі байки Федра. Про те, що їх було більше, ніж маємо у двох ізводах, свідчить надто нерівний обсяг окремих книг, наявність лакун та свідчення самого автора, що в його байках будуть говорити Древа. А тим часом таких байок, за єдиним винятком, немає.

Ті байки, яких не вистачає у Федрових книгах, доповнюються за середньовічними переказами, зробленими прозою. Читати їх дуже важко, але їхня

цінність полягає в тому, що вони передають принаймні зміст утрачених байок. Були спроби реконструювати первісний текст і відтворити його Федровим шестистопним ямбом, але художня цінність такого відтворення все ж сумнівна.

Спадщина Федра здобула визнання лише в епоху Відродження, коли його байки було вперше опубліковано, а основним критерієм оцінки давніх творів стала правильність їхньої латинської мови. З цього часу його твори стають предметом наслідувань та переспівів для багатьох поколінь європейських байкарів.

У Німеччині, наприклад, сюжетами байок Федра користувався У. Бонер, відомий своєю збіркою «Коштовний камінь», виданою близько 1350 року (24 байки У. Бонера, до речі, переспівав Іван Франко). Зі 100 байок, вміщених у збірці «Коштовний камінь», більше половини сюжетів позичено у Федра.

Розвиток байки в європейських країнах у XVII і XVIII ст. пов'язаний насамперед з іменами Ж. Лафонтена та Г.-Е. Лессінга, І. Красіцького, Т. Іріарте. Надавши байкам національного колориту та ожививши їх тонким гумором і поетичністю, вони відкрили нові можливості для розвитку байки в Європі.

Разом з тим, інтерес до сюжетів античної байки не знижується. По-різному варіюючи і розробляючи їх, новітні байкарі продовжують не менш активно ними користуватися. Можна навіть з певністю твер-

дити, що більшість байкових сюжетів у європейських літературах нового часу не є оригінальними, а належать Езопові та Федрові.

В Росії антична байка стає широко відомою на початку XVIII ст., коли 1700 року в Амстердамі було видрукувано перший російський переклад байок Езопа, здійснений І. Копієвським. З Федром російський читач познайомився дещо пізніше. Збірку байок римського поета переклав і видрукував у Петербурзі у 1764 і 1787 роках І. Барков.

Проте латиномовний Федр був відомий у Росії, очевидно, раніше. Так, наприклад, традиційні сюжети, тотожні Федровим, використовував один з перших російських байкарів В. Тредіаковський, а також російські байкарі XVIII ст. О. Сумароков, І. Хемніцер, О. Ізмайлов, І. Дмитрієв та ін. Нерідко посередником між Федром і російськими поетами виступав славетний французький байкар Лафонтен, твори якого були дуже популярними в Росії, і який, як ми знаємо, в свою чергу багато тем запозичив у Федра.

Особливе, цілком оригінальне місце в історії російської байки належить великому російському байкареві І. Крилову, який також написав чимало творів на традиційні сюжети, в тому числі Федрові, наприклад: «Вовк і Журавель», «Лисиця та виноград», «Вовк та Ягня», «Жаба та Віл» тощо.

На Україні до жанру байки охоче зверталися, починаючи з XVII — першої половини XVIII ст., такі діячі культури, як І. Галятовський, А. Радиви-

ловський, Т. Олександрович, Ф. Прокопович, М. Довгалевський, І. Величковський, І. Кониський, причому сюжети з Федра або подібні до Федрових були добре знані і широко використовувались. У другій половині XVIII ст. ці традиції продовжував визначний поет і мислитель Г. Сковорода, який також розробив кілька Федрових сюжетів і тем. У XIX ст. на Україні творили такі видатні байкарі, як П. Білецький-Носенко, Л. Боровиковський, П. Гулак-Артемовський, Є. Гребінка, Л. Глібов, Олена Пчілка та ін. В їхньому доробку, так само як у творчості поетів-байкарів радянського часу — Дем'яна Бедного, В. Еллана (Блакитного), С. Пилипенка, М. Годованця, С. Михалкова та багатьох інших, — виразно відчутні традиції античних байкарів Езопа та Федра.

Повний російський переклад байок Федра, здійснений М. Л. Гаспаровим, був опублікований у 1962 р. Пропонована збірка байок Федра є першим на Україні повним виданням спадщини римського поета — класика античної та світової байки.

Володимир ЛИТВИНОВ

КНИГА ПЕРША

ПРОЛОГ

Поет Езоп байки ці повигадував,
А я лише у шестистопні вірші вклав.
Подвійна користь з книжки: і смішить вона,
І учить жити мудрою порадою.
Коли ж захоче хтось мені закинути,
Що звірі і дерева розмовляють тут,
Хай знає, що без жарту не була байок.

1. ВОВК ТА ЯГНЯ

Ягня і Вовк до річки підійшли колись
Напитися води. Вовк, звісно, вище став,
Ягня за течією нижче. А проте,
Знайшов до сварки душогубець зачіпку.
«Ти що,— озвався,— каламутиш воду тут,
Де я звик пити?» Злякане Ягня на те:
«Цього не може бути, бо вода тече

Від тебе, Вовче, у моєму напрямку!»
Слова правдиві Сірого розсердили:
«А хто ж півроку тому ображав мене?»
Ягня: «Тоді я ще й не народилося!»
«Не ти — твій батько, отже, досолив мені!» —
Нарешті мовив Вовк і розідрав Ягня.

Написано цю байку про людей, які
Облудою невинних прагнуть знищити.

2. ПРО ЖАБ, ЩО ПРОСИЛИ СОБІ ЦАРЯ

Коли в Афінах квітла демократія,
Людей безмежна воля з розуму звела
І давня стриманість була занедбана.
Уздрівши чвари поміж громадянами,
Забрав у місті владу Пізістрат, тиран.
А як афінці стали долю проклинать
І на неволю скаржитись (хоч був тиран
Не злий, та все незвичне — завсігди тяжке!),
Таку їм байку розповів поет Езоп:

Одного разу Жаби у Юпітера
Просили галасливо і собі царя,
Який зумів би їх приборкати силою.
І Громовержець жартома пожбував їм
Оцупок дерева, що, в твань шубовснувши,
Так боязких перелякав, що зникли враз.
Та ось одна з них голову висовує

Тихенько із багна і кличе інших Жаб
Іти царя хутчіше роздивлятися.
Де й страх подівся в полохливих Жаб: гуртом
Пливуть і лізуть на колоду сміливо.
А як спаскудили його, взялися знов
Просити іншого царя в Юпітера,
Бо даний їм раніше — довбня довбнею.
І бог жорстоку Гідру нетямким послав,
Яка їх поодинці стала нищити.
Благати слізно Жаби почали тоді
Юпітера, щоб у нещасті поміч дав —
Не позбавляв принаймні їх життя. А він:
«За те, що не схотіли доброго царя,
Ви злого маєте!»

Наука, люди, вам:
Терпіть це зло, бо прийде гірше у сто крат!

3. ЗАРОЗУМІЛИЙ ГРАК ТА ПАВИ

Живи своїм, природою дарованим,—
Чужим не варто надто хизуватися,
Про це Езоп наводить приклад добрий нам:

Від гордощів дурних Грак набундючився,
Як Пави пір'я ненароком десь знайшов;
Прибрався в нього і, своїх зневаживши,
Пристав до гурту пишноперих гарних Пав,
Ті ж — соромітнику все пір'я вискубли

Й дзьобами стали гнати геть. Зажурений,
Вже хоче повернутись він до родичів,
Однак з презирством гонять і вони. Тоді
Сказав один зі зграї ним зневажених:
«Якби своїми рідними не нехтував
І вдовольнявся даним нам природою,
То від чужих не натерпівся б ти образ
І ми б не проганяли у нещасті теж».

4. ПРО СОБАЧУ ЗАЖЕРЛИВІСТЬ

Хто зазіхає на чуже, своє втрача.

Якось Собака з м'ясом через річку плив
І раптом одсвіт у воді побачив свій,
Але подумав, що то інший Пес пливе,
І здобич в нього вирішив забрать. Проте,
Відкривши рота, він позбувся вмиль свого
І бажаного досягнути теж не зміг.

5. КОРОВА, КОЗА, ВІВЦЯ І ЛЕВ НА ПОЛЮВАННІ

Друг-можновладець — ненадійний друг. Про це
Нам байка свідчить, як самі побачите.

На полювання разом з Левом вибрались
Коза, Корова і Вівця беззахисна.

Коли зловили Оленя великого,
Лев, на частини розділивши, так сказав:
«Беру я перший шмат, оскільки Левом звусь;
Як співучасник, забираю другий теж;
І третій — мій: од вас усіх сильніший я;
І лихо, як торкнеться хтось четвертого».
Отак зухвальство порядкує здобиччю.

6. ЖАБИ ПРО СОНЦЕ

Коли весілля у сусіда-злодія
Езоп уздрів, негайно розповідь почав:

Якось хотіло Сонце одружитися,
Так Жаби галас аж до неба здійсняли.
Почувши крики, запитав Юпітер їх,
Чого так репетують. А вони йому:
«Само озера висушило всі навкруг
І гинуть прирікає на землі сухій.
Що буде, як дітей ще понаплоджує?»

7. ЛИСИЦЯ І ТРАГЕДІЙНА МАСКА

Лисиця мовить, маску розглядаючи:
«Така красуня, а бракує мозку їй!»

Це сказано для тих, кому і славу, й честь
Дарує доля,— не дає лиш розуму.

8. *ВОВК ТА ЖУРАВЕЛЬ*

Хто вдячності чекає від негідника,
Той двічі хибить: потурає злому — раз,
По-друге — тратить час і марно трудиться.

Застрягла кістка в пащі вовчій; він,
Від болю виючи, став кожного благать,
Аби за щедрю нагороду витяг хтось.
Нарешті взявся за цю справу Журавель.
В страшну пащеку голову засунувши,
Він кістку, що стирчала в горлі, витягнув
І вимагати дяки став у Сірого.
А той: «Живим з моєї пащі вибрався,
Та ще й платню давай тобі, невдячному?!»

9. *ГОРОБЕЦЬ-ПОРАДНИК ТА ЗАБЦЬ*

Хто радить іншим залюбки, а сам біди
Не може встерегтися,— нерозумний той!

Уздівши Зайця, що у пазурах Орла
Конав,— сміявся хвалькуватий Горобець:
«Не міг втекти! А нахвалявся спритністю...»
Та сам договорити ще не встигнув, як
Злим Кібцем спійманий був і розшарпаний.
Тоді Вухатий, ще напівживий, зітхнув:
«Ти з мене насміхався, небораче, й сам
Таку ж ганебну смерть у пазурах знайшов!..»

10. ВОВК ТА ЛИС ПЕРЕД СУДОМ МАВПИ

Хто збреше раз, то віри вже нема йому,
Якби він навіть правду говорити став.
Про це Езоп у байці нам розказує.

Вовк у крадіжці Лиса звинувачував.
А той руками і ногами відпиривсь.
Дійшло до суду. Мавпа за суддю була.
Обох їх вислухавши, мовила вона:
«Ти, Вовче, брешеш, бо не маєш доказів!
А Лис... я і без тебе бачу, що крадій:
Чогось він надто палко відпирається!..»

11. ОСЕЛ ТА ЛЕВ НА ПОЛЮВАННІ

Хвалькові завше вірять необізнані;
Для інших він є тільки посміховищем.

Осла на полювання якось Лев узяв.
Припнувши до куща, він наказав йому
Лякати звірину незвичним голосом;
А сам сховався в засідку. Вухатий враз
Почав несамовито з усіх сил ревти,
І звірі боязкі так настрахалися,
Що з ляку всі чкурнули в протилежний бік,
А Лев їх поодинокі забивав усіх.
Втомившись від різні, Осла покликав він

І повелів нарешті вгамуватися.
А той до Лева: «Чи могутній голос мій?»
«О, незрівнянний! — я втікав би тяж, якби
Не знав породи вашої ослячої».

12. ОЛЕНЬ БІЛЯ ДЖЕРЕЛА

Нерідко те, чим нехтують, корисніше
Від хваленого,— це і байка стверджує.

Одного разу, воду із струмка п'ючи,
Побачив Олень власне відображення;
Гіллясті роги за красу хвалити став
І ганить ноги, бо тонкими видались.
Зненацька вчувши голоси мисливців, він
Подався полем, легко уникаючи
Собак; а потім знов до лісу завернув;
Невдовзі там рогами між гілок застряг
І псами лютими був пошматований.
Конаючи вже, Олень встиг промовити:
«О я, нещасний! — зрозумів тепер лише:
Зневажене — для мене найкорисніше,
А що хвалив, до згуби призвело тепер!»

13. ЛИС ТА ВОРОНА

Хто полюбляє хитрих підлабузників,
Пізніше неодмінно шкодуватиме.

Якось Ворона сир з вікна поцупила
І на високім умостилає дереві —
Поснідати. Їй Лис сказав улесливо:
«Який, Вороно, в тебе полиск пір'ячка!
І тілом гожа ти, і видом теж! Якби
Ще й голос — то була б ти незрівнянною!»
Ворона ладна вже була озватися,
Та, рота ледь розкривши, випустила сир.
А Лис-хитрюга підхопив його і зник.
Вже аж тоді Ворона підступ втямила.

У байці йшлоє про те, що розум — над усе;
Розсудливість дорожча від зухвалості.

14. ШВЕЦЬ-ЛІКАР

Невмілий швець, від злиднів утікаючи,
На чужину подався і став лікарем.
Продаючи всілякі трави, нібито
Протиотруйне зілля, він прославився.
Тим часом тяжко занедужав син царя,
І до палацу лікаря покликано.
Цар хоче його вправність перевірити
Й води у келих наливає, вдаючи,
Що змішує отруту з чудо-ліками,
А потім пропонує все це випити.
Шахрай, злякавшись смерті неминучої,
Зізнався, що у ліках нетямущий він,
А вславився лиш через глупоту людську.

Тоді, зібравши всіх на збори, цар сказав:
«Які ж ви, громадяни, нерозважливі,
Ви довіряли свої голови тому,
Кому раніше й ніг не довіряв ніхто!»

Стосується усе це необачних тих,
Кого негідники використовують.

15. ОСЕЛ ДО СТАРОГО ПАСТУХА

Хто є при владі, бідному однаково;
Міняється саме ім'я господаря,
А інше все без зміни залишається.

Осла на моріжку пас полохливий дід.
Нежданим криком злодіїв наляканий,
Він став Ослові радити втікати мерщій.
На це ледачий: «Ти, напевно, думаєш,
Що ті на мене більші покладуть сакви?»
Пастух: «Та ні!» — «Для мене, отже, байдуже,
Кому служити, доки я вантаж несу».

16. ВІВЦЯ, ОЛЕНЬ ТА ВОВК

Якщо дурисвіт крутія за свідка взяв,—
Надумав, отже, зло комусь вчинити він.

В Овечки Олень позичав ячменю раз.
Вовк свідком був. Ошуки боячись, Вівця:

«Той, Сірий, має звичку вкрасти і втекти;
І ти зникаєш із очей, як вітер, теж!
Де вас, як прийде час платить, шукатиму?»

17. ВІВЦЯ, ПЕС ТА ВОВК

Брехливому покари не уникнути.

Пес у Вівці хлібину вимагав, яку
Вона у нього позичала буцімто.
А волоцюга Вовк як свідок присягавсь,
Що брала не одну, а цілих десять штук.
Вівця, брехливим свідком звинувачена,
Вини не визнала. А через кілька днів
Вона, побачивши у пастці Сірого,
Сказала: «За брехню його покарано!»

18. ПРО ПОРОДІЛЛЮ

Зле місце те, що є страждань причиною.

Коли родити жінці час настав, вона
Лежала на землі і в муках корчилась.
Уздрів це чоловік і запропонував
Лягти до ліжка — там страждання зменшаться!
Вона у відповідь: «Не вірю я, щоб там
Біді настав кінець, де їй початок був».

19. СОБАКА-ПОРОДІЛЛЯ

Лукавому не можна вірити й на гріш.
Що справді так це, байка наша стверджує.

Якось Собака до сусідки в лігвище
Просилася, щоб цуценят там вивести.
Пізніше, вже навівши, попросила ще
В хазяйки дозволу пожити в лігвищі —
Допоки цуценята трохи підростуть.
Нарешті, вирости. Знов господиня йде:
«Звільняй кубло!» А та: «Якщо подужаєш
Тепер мене із выводком моїм,— звільню!»

20. ГОЛОДНІ СОБАКИ

Безглуздий намір завершиться згубою
Того, хто виконать його задумає.

Побачили Собаки шкуру в озері.
Аби зручніше здобич було дерти, Пси
Задумали всю воду випити. Та перш,
Ніж спромоглися це зробити,— луснули.

21. СТАРИЙ ЛЕВ, КАБАН, ТУР ТА ОСЕЛ

Із того, хто колишніх сил позбудеться,
Глумитись починають і нікчемники.

Коли старезний Лев, беззубий вже, лежав
В печері, доживаючи останні дні,
Прийшов Кабан до нього й за старі якісь
Образи іклом розпанахав бік йому;
А грізновидий Тур рогами проколов
Нещасного. Осел — і той, побачивши
Безкарність їхню, в лоб копитом хвицонув.
Конаючи вже, Лев: «Не дарував образ
Я й сильному — і ось тепер, о виродку,
Терплю тебе! Для мене це подвійна смерть».

22. ЧОЛОВІК ТА ЛАСКА

Спіймав раз Ласку Чоловік. Відчувши, що
Надходить смерть, вона сказала: «Не вбивай
Мене, я ж дім твій від Мишей врятовую!»
А він: «Якби ти їх ловила, служачи
Мені, пустив би я тебе із вдячністю,
Але ж ти нищиш не лише Мишей, а й те,
Що після них в коморі залишається.
Тож не чекай від мене милосердя ти».
Сказав — і віку вкоротив нахабниці.

Себе повинні тут впізнати ті, які
Піклуються лише про власні вигоди,
А хваляться, що служать безкорисливо.

23. ВІРНИЙ СОБАКА

Чиясь неждана щедрість люба дурневі,
Розумного ж — примусить насторожитись.

Собаці Злодій кинув хліба поночі,
Аби дізнатись, чи не можна підкупить.
А Пес: «Закрити, певно, хочеш пельку ним,
Аби мовчав я? Дуже помиляєшся.
Догідливість твоя мене примушує
До тебе ще пильніше приглядатися».

24. ВІЛ ТА ЖАБА

Загине той, хто дужчого наслідує.

На луках Жаба раз Вола побачила.
Позаздривши такій величині його,
Надула зморшкувате тіло та й пита
Дітей своїх: «Чи за Вола не більша я?»
Ті заперечили. Натужилася ще
І знову запитала: «А тепер, скажіть,
Хто більший?» — «Віл так само!» —
Жабенята їй.

Ображена, ще більше стала дутися,
Нарешті луснула і впала мертвою.

25. СОБАКИ ТА КРОКОДИЛИ

Змарнує час, ще й висміяний буде той,
Хто обдурить захоче обережного.

Собаки завше, Крокодилів боячись,
П'ють воду з Нілу, берегом гасаючи.
І от якомусь з них раз Крокодил сказав:
«Не бійсь — спокійно можеш пити досхочу!»
А той: «Я б радо це зробив, коли б не знав,
Як ласі ви усі до м'яса нашого!»

26. ЛИС ТА ЛЕЛЕКА

Нікому зла не треба учиняти, бо,
Як мовить байка, по заслугі матимеш.

Лелеку першим, кажуть, запросив у дім
До себе Лис-облудник, й гостеві подав
Рідкої юшки на тарілці з мармуру.
Та скуштувати гість її ніяк не зміг.
Тоді покликав Лиса птах, і в глечик
Наїдок дав. Любенько сам смакуючи,
Вже він дражнив тепер Рудого їжею.
Уздрівши здалеку, як слину Лис ковта,
Птах перелітний мовив (щоб почули й ми):
«Хай потерпає й той, хто приклад подає».

27. СОБАКА, СКАРБ ТА ШУЛІКА

Для скнар ця байка слупна
й для нікчем, котрі
Заможними зробитись намагаються.

Пес скарб знайшов, могилу розриваючи.
За те, що він померлих душі осквернив,
Боги скарали підлого безвірника,
Йому жадобу прищепивши до багатств.
Забувши про харчі, стеріг він золото,
Аж поки й здох. На труп його Шуліка сів
І мовив: «Песе, по заслuzі маєш смерть,
Щоб на багатства царськії не зазіхав,
Лайдак ти вуличний, лайном згодований!..»

28. ЛИСИЦЯ ТА ОРЕЛ

Боятся й можновладці хай простолюду,
Бо спритність може покарати будь-кого.

Орел раз викрав Лисенят малих
Й Орлятам на поживу до гнізда приніс.
Лисиця-мати кинулася вслід за ним
І почала благати, щоб вернув дітей.
А той, в безпеці сидючи, відмовив їй.
Тоді Лисиця головешку вкрала дець
І розвела багаття навкруг дерева,
Загрожуючи знищити його писклят.
Орел, уздрівши це, нараз став лагідним —
Оддав малих живими та здоровими.

29. ОСЕЛ ТА КАБАН

Нерідко йолоп із дурного розуму
Нізащо ображає будь-кого, при цім
Себе на небезпеку наражаючи.

Побачивши раз Кабана, сказав Осел:
«Добридень, брате!..» Мовив той обурено:
«Бреши, та міру знай! Який я брат тобі?..»
Осел, показуючи зад: «Принаймні цим
Не відрізняюсь я від твого переду».
Кабан прожогом кинутись хотів уже
На кривдника, та стримався: «Скарав би враз,
Та кров'ю підлою не хочу мазатись!»

30. ЖАБИ, НАЛЯКАНІ БІЙКОЮ БУГАЇВ

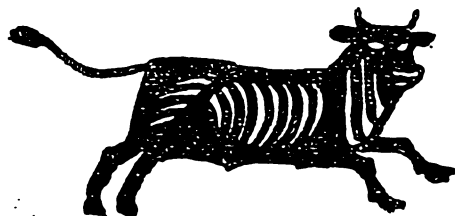
Біда простолюду, як можли чубляться.

Сказала Жаба, вздрівши бійку Бугаїв:
«Ой лишенько, пропали ж ми, нещасніі!»
А друга запитала: «Чом ти так кричиш? —
Адже ті Бугаї за першість в череді
Змагаються й далеко від боліт живуть.
До нас нема їм діла, в них своє життя!»
«Але ж,— знов перша,— переможений втіка
Із череди сюди, у глушину боліт,
І грубими ногами нас розчавлює.
Той шал несе біду й на наші голови!..»

31. КІБЕЦЬ ТА ГОЛУБИ

Про порятунок дбаючи, той смерть знайде,
Хто в час біди негідним довіряється.

Життя нерідко Голуби врятовують
Від Кібчика — своєю швидкокрилістю.
Хижак, це добре знаючи, беззахисних
Птахів такою хитрістю обманює:
«Для чого невpokійне вам таке життя?
Мене царем лиш над собою визнайте,
І я від кривд усіх вас захищатиму!»
Здалися на підмову Кібця Голуби.
А він їх поодиноці пожирати став,
У хід жорстокі пазури пускаючи.
Сказав один із тих, що залишилися:
«Так нам і треба, не були щоб дурнями!»

ХОХОХОХОХОХОХОХОХОХОХОХОХОХОХОХОХО

К Н И Г А Д Р У Г А

ПРОЛОГ

(Від автора)

Байкарське плем'я полюбляє приклади.

Єдина в байки є мета й призначення —
Погані смертних виправляти звичаї
І закликати люд до справедливості.
Хоча нерідко й жартома тут мовиться,
Проте серйозна думка в жарті схована,
І це найбільше усіма цінується.
Я неодмінно збережу Езопів дух,
А щось коли від себе і додам нараз,
Так це для того, щоб було цікавіше.
Прийми й моє, читачу, доброзичливо —
І в нагороду стислість думки матимеш.
Багатослівна похвала того не зна,
Чому настирливих відгонять люди геть,
Віддавши нагороду найскромнішому.

1. ПРО МУДРОГО ЛЕВА

Забив одного разу Лев Бичка. Ловець
У нього певну частку вимагати став.

«Я дав би,— мовить Лев,—

якби ти сам не брав!» —

І відігнав нахабу. А в цей час якийсь
Сумирний подорожній саме трапився.
Побачивши грізного звіра, кинувся
Втікати. А Лев привітно: «Не лякайся мене
І часточку, яка тобі за лагідність
Належить, візьми!» Сказавши це, йому
Шматок лишив, а з рештою у ліс подавсь.

Чудовий приклад, гідний похвали. Проте
Раює жадібність, бідує лагода.

2. ПРО ЧОЛОВІКА ТА ДВОХ ЙОГО КОХАНОК

Чоловіків своїх чи полюбовників
Жінки деруть однаково. Ось приклад вам:

Поводженням доладним вік ховаючи,
Стара мужчину покохала. А йому
Заполонила серце юна дівчина.
Жінки, аби хоч видом з ним зрівнятися,
По волосині рвали в нього раз у раз.
Так, пестоцям обох жінок довірившись,
Нарешті голомозим став, бо дівчина
Все сиве вискубла, а старша — чорне все.

3. ЕЗОП ПРО НЕГІДНИКІВ

Раз незнайомець, лютим Псом покусаний,
Ще й хліба кинув йому шмат, вмочивши в кров,
Бо чув,— це помагає заживанню ран.
Йому Езоп: «Ой, не роби так на виду
У інших Псів, бо пожеруть нас всіх живцем,
Уздрівши, як винагороджується зло!»

Від успіху злочинці лиш зухваліші!

4. ОРЕЛ, КІШКА ТА СВИНЯ

Орел гніздо на дубі височеннім звив;
В дуплі вместилає Кішка з Кошенятами;
Вляглася долі з поросятами Свиня.
Життя це спільне Кішці не сподобалось,
І, хижа, нищить всіх сусідів підступом.
Піднявшись спершу до гнізда пташиного,
Залякує: «Нас, Орле, згуба жде обох!
Чи бачиш ту, що землю рие повсякдень?!
Це ж дуба хоче знищити, негідниця,
Щоб наших діток долі легше вижерти!»
Посіявши неспокій у душі Орла,
Сповзає Кішка до Свині у лігвище.
«Велика небезпека для дітей твоїх,—
Шепоче,— від Орла, бо вже намірився
Украсти їх, як вийдеш з ними пастися!»
Нагнавши ляку й на Свиню, дурисвітка

В дупло безпечно швидко заховалася.
На полювання з дітками виходячи
Лише вночі, спокійно живиться вона,
А цілий день вдає, що від страху тремтить.
Орел сидів на гілці, насторожений;
Боялась вийти з лігвища Свиня.
Хто довше?.. Як подохли всі від голоду,
То Кішці й Кошенятам добрий був обід.

Дволикі завше чинять зло. Довірливим
Хай буде приклад цей пересторогою.

5. ПРО ТІБЕРІЯ ЦЕЗАРЯ ТА ЙОГО ПРИСЛУЖНИКА

Чимало в Римі розвелось людей тепер,
Що удають із себе вельми зайнятих
І метушаться, ніби заклопотані.
Такі й собі огидні, і нестерпні всім.
Я цих людців по змозі лікуватиму
Байками; звісно — це чудовий еліксир.

Тіберій Цезар, до Неаполя йдучи,
Зайшов на власну віллу, що в Мізенії
(Лукулл її поставив на вершку гори,
Щоб Сіцилійське й Тусків море бачити).
І ось один з тамтешніх спритних слуг,—
У пелузійську туніку із полотна,
Оздобленого торочками, вдягнений,—

Коли господар у садочку походжав,
Кропити став водою стежку перед ним,
Надмірно з тої послуги пишаючись.
Але був висміяний. І тоді подався
Хутенько до покоїв — витирати пил.
Його нехитрий намір Цезар розгадав
І, вдаючи, що хоче подарунок дати,
Гукнув: «Гей, хлопче!»

Той підскочив підтюпцем,
На певну нагороду сподіваючись.
Але Тіберій Цезар так пожартував:
«Даремно згаяв стільки часу, бо мені
Шкода за послугу цю навіть ляпаса».

6. ОРЕЛ, ВОРОНА ТА ЧЕРЕПАХА

Від можновладця важко убезпечитись;
А як до того ще й порадник в нього злий,
То сила й нищість у союзі нищать все.

Орел вхопив десь Черепаху, а вона
Негайно в дім свій панцирний сховалася,
І той не міг нічого з нею вдіяти.
Аж тут Ворона підліта і каркає:
«Добрячий м'яса шмат у тебе в пазурах!..
Проте, коли я не навчу, як видобуть,
То ти даремно з ним лише намучишся!»
Й Орлові радить за платню обіцяну,
Щоб кинув здобич з висоти на скелища,—

Так панцир лусне і м'ясе об'явиться.
Орел лукавих цих намов послухався,
І скоро їжу мала вже й порадиця.

Сама природа захищала божу твар,
Та проти двох злочинців не устояла.

7. ДВА ВІСЛЮКИ ТА РОЗБІЙНИКИ

Чвалали раз два Віслюки дорогою.
Один скарбницю, повну грошей, ніс,
А другий — лантухи, вівсом наповнені.
Той, перший, увесь час багатством тішився
Та все дзвіночки вихваляв начеплені;
А побратим сумирно простував за ним.
Зненацька нападає гурт Розбійників —
Хвалькові в бійці рани завдають мечем,
А потім, гроші взявши, геть ідуть; овес
Покинуто. І мовить другий — першому:
«Я радий, що zostався геть зневажений,
Зате сам цілий і добро все при мені!»

Непевність скрізь чатує на багатого,
Тому безпека для людей — у бідності.

8. ОЛЕНЬ, ВОЛИ ТА ХАЗЯІН

Могутній Олень, нетрів лісових житець,
Щоб від мисливця якось врятуватися,
Забіг до вілли, тремтячи від постраху,

І заховався ув оборі між Волів.
Тоді утікачеві мовив Раб один:
«Дарма повірив ти у людський захисток,
Таким-бо чином ти на згубу сам прийшов!»
Йому нещасний: «Прошу лиш, не викажіть,
І я невдовзі звідси заберуся геть!»
Так день минув і наступила ніч. Пастух
Заніс трави й худобу годувати став;
Снувалися і інші скотарі також,
На Оленя уваги не звертаючи,—
Ба навіть Управитель сам не спостеріг.
На радощах став Прудконогий дякувать
За наданий притулок у непевний час.
А ці: «Здоров'я всі тобі бажаємо,
Але, як прийде сам зіркий Хазяїн наш,
Життю твоєму небезпека збільшиться».
Аж ось і сам Господар наближається.
Оглянувши подвір'я все за звичкою,
Підходить до загону він: «Чому трави
Нема? Солома де? Невже пооббирать
Вам павутиння важко?» Все оглянувши,
Гіллясті роги швидко він уздрів. Тоді
Мерщій гукає Слуг, щоб вбили Оленя
Й оббілювали добре.

Байка учить нас:
Хазяйське око завше найпильнішим є.

ЕПІЛОГ

(Від автора)

Езопу греки пам'ятник поставили
І цим на віки вічні вславили раба,
Щоб знали всі: до слави тим відкритий шлях,
Хто розумом багатий, а не золотом.
Йому я першість віддаю, але, щоб він
Не був єдиним байкарем, і я пишу.
Ні, тут не заздрощі, змагання лиш просте.
Бо Рим, як праці отакій сприятиме,
То греків незабаром дожене і в цім.
А заздрість, як захоче шкодити, нехай! —
Усе одно не відбере заслуг моїх.

Якщо, з моїм писанням познайомившись,
Ти визнаєш байки ці досконалими,
То я від щастя скарги всі забуду враз.
Ну, а коли повчальний труд мій все-таки
До виродка потрапить галасливого,
Який достойних вміє тільки гудити,
Я непохитно наклепи сприйматиму,
Аж поки Долі прикро стане від облуд.

КНИГА ТРЕТЯ

ПРОЛОГ

(До Евтіха)

Якщо, Евтіхе, прочитать надумаєш
Мої байки, то перше набік відклади
Усі діла, щоб силу вірша зміг відчуть.
Ти скажеш: «Що мені талант твій та байки!
Даремно тільки згаю час, читаючи».
В такому випадку і в руки не бери
Того, на що не хочеш навіть глянути.
А може, скажеш: «Надійдуть святкові дні —
Дозвілля спонукає почитати їх...»
Та що для тебе, мабуть, віршики мої?!
Ти краще по хазяйству потурбуєшся,
Погомонити із друзями, з дружиною
І тілу, і душі даси спочинути,
Щоб сил нових набратися на дальші дні.
А як до Муз у храм ступить наважися,
То звичний чин життя тоді зміни!
Родився я на схилах піерійських гір,

Де Мнемозіна владному Юпітеру
Зродила цілий хор із дев'яти мистецтв.
Народжений сливе у школі, завжди я
У глибині душі багатством нехтував;
Я на визнання все своє життя чекав,
Проте правдивого і досі не здобув.
Ну як, повідай, догодить багатому,
Котрий набуток любить лиш примножувать,
Якому гроші й золото — понад усе?!
«Хай буде те, що буде!» — як казав Сівон,
До Дарданійського царя приведений;
Почну я третю книгу на Езопів лад,
На знак поваги присвятивши всю тобі.
Як прочитаєш — буду радий, а як ні —
Принаймні хай нащадки нею тішаться.
А нині розповім, звідкіль байки взялись:
Раби, що не могли ніяк наважитись
Відверто говорити те, що думають,
Приховували власні почуття в байках,
Висміюючи в них своїх гнобителів.
Я цю стежину трохи далі протоптав,
Додавши і свого до того, що було,
Бо й сам доволі горя у житті сьорбнув.
Якби був інший звинувач, а не Сеян,
І свідок інший був, і інший був суддя,
То, може б, і змирився я з покарою,
І не тужив би так, як нині це роблю!..
Ну, а якщо занадто підозрілий хтось
Усі ті вади як свої сприйматиме,
Він цим лише нечисту совість виявить.

Та навіть і його прошу пробачити,
Бо я зосібна викривать не думаю —
Людську я вдачу взагалі показую.
«Важкий тягар на себе взяв ти!» —

скаже хтось.

Але ж Езоп-фрігієць й Анахарсіс-скіф
Змогли навіки свій народ уславити!
Невже-то я, син Греції ученої,
І осоромлю лінощами рідний край?!
Немало народила й Фракія митців:
Син Феба Лін і вихованець Муз Орфей,
Що співом рухав скелі, звірів присипляв
І навіть гамував бурхливий Гебра плин.
Так геть же, Заздрість,

відступи, сичиш дарма!

Адже я слави заживу однаково.
Я до читання спонукав тебе? Ну що ж,
Благаю і надалі ласки щирої.

1. СТАРА — ДО АМФОРИ

Стара уздірла раз порожню амфору
Чудової роботи, звідкіля все ще
Пахтіли залишки вина фалернського.
Повітря носом потягнула жадібно:
«Смачний, напевно, був у ній напій,
Якщо сама остача так лоскоче ніс!»

Про тих, хто попередніх байок не читав.

2. БАРС ТА ПАСТУХИ

Покривджені нерідко за зневагу мстять.

Одного разу хижий Барс до ями впав.
Прибігли Пастухи й ну лупцювать його —
Хто каменем, хто кием; тільки деякі,
Розчулившись, не кривдили нещасного,
Ба навіть хліба на поживу кинули.
Настала ніч. Всі по оселях розійшлись,
На ранок сподіваючися труп знайти.
А Барс, як трохи відпочив і сил набравсь,
Зумів стрибнути вгору так, що вискочив
Із пастки й швидко дременув до лігвища.
Як вийшов він із лісу через кілька днів,
Став плюндрувати все навкруг, лютуючи:
Худобу роздирає, убива Людей.
Злякалися і ті, що не чинили зла,
І просять зберегти хоча б життя саме.
А Барс: «Я пам'ятаю, хто камінням бив,
Хто хліб давав! Тому і не турбуйтеся.
Я лиш за кривду ворогам віддячую!»

3. ЕЗОП ТА ХАЗЯІН

Досвідчений — мудріший за оракула;
Усі так кажуть, а чому — не відають.
Про це я саме й хочу тут повідати.

В Хазяїна одного Вівці привели
Ягнят з людськими головами. Дивом цим
Наляканий, до Віщунів він квапиться.
Один пророчить біди для Хазяїна
За те, що здавна не складає жертв богам;
А інший каже: незвичайні виродки —
То плід гріхів його жони-розпусниці,
І відкупитись можна тільки жертвами.
Піддурював його усяк по-своєму
І до старих турбот ще додавав нових.
Тоді Езоп — з найбільших мудреців мудрець,
Що саме поблизу був,— так сказав йому:
«Якщо позбутись хочеш тої дивини,
То кожному із Пастухів належне дай!»

4. РІЗНИК ПРО МАВПУ

Побачивши в різниці серед інших м'яс
Бридкої Мавпи тушу, перехожий став
І запитав: «Чи добре м'ясо мавпяче?»
Різник: «Який у неї вид, такий і смак».

Звичайно, це був жарт. Адже ми знаємо:
Трапляються і красені негідники,
Й каліки славні люди з добрим серцем є.

5. ЕЗОП ТА ЗЛОВМИСНИК

До згуби перший успіх багатьох веде.

Зловмисник у Езопа кинув каменем.
А той: «Спасибі!» — ще й дрібну монету дав.
«Та тільки вибач,— при собі не маю більш!
Але, як хочеш, я навчу, де грошей взять.
Чи бачиш, он вельможний багатій іде?
У нього кинь — і по заслuzі матимеш!»
Послухав задирака намовляння, та...
Даремно сподівався, бо в ту ж мить його,
Схопивши, смертю покарали на хресті.

6. МУХА ТА ОСЕЛ

На дишель Муха сіла й мовить до Осла:
«Чого ти плентаєшся так! Ану, хутчій!
Дивись, аби за шию не ужалила!..»
Осел: «Для мене не страшні твої слова.
Боюся більше я погонича, котрий
Нерідко батою по спині чуває
Та й віжки натягає найчастіше так,
Що губи тріскають! Кинь марно чванитись!
Я знаю сам, де швидко, де повільно йти!..»

Тут висміяний той по справедливості,
Хто немічний, а сильному погрожує.

7. *ВОВК ТА СОБАКА*

Про те, що воля над усе,— повідаю.

Якось худий та помарнілий Вовк прийшов
До Пса гладкого. Розмовляють. Мовив Вовк:
«Від чого, Песе, ти такий гладкий зробивсь,
І шерсть твоя від жиру аж вилискує,
Тоді як я, сильніший, гину з голоду?»

А Пес: «Захочеш, матимеш і ти все це,—
Хазяїнові вірно лиш служи, як я.

Будь вірним псом, і стережи поріг його,
Та відганяй вночі від дому злодіїв».

Вовк: «Згода! Що-то за життя моє, коли
І в дощ, і в сніг гасаю по лісах, полях!
Наскільки легше буде у теплі прожити,
Насичуючись преспокійно їжею».

«Тоді ходім!» І Вовк уже почав іти,
Аж тут побачив шерсть на шії витерту
У Пса і запитав: «Від чого це?» — «Та... так,
Дурниці!» — «Ну, а все ж?»

— «На день прив'язують.

В цей час відпочиваю, а не сплю вночі;
Смерком я вільний, бігаю де хочеться.
Ще й хліба кидають. Зі свого столу всі
Кістки Хазяїн віддає, і челядь теж...

Моїм стає і те, чим інший гребує.

Так без труда свій плунок і наповнюю».

«Чудово!.. А чи можна відлучатись?» — «Ні!»

«Тоді не хочу жити по-собачому:

Без волі — що-то за життя, хоч і в царя!»

8. БРАТ ТА СЕСТРА

Умій на себе збоку подивитися.

Мав чоловік дочку — вкрай непривабливу,
А син його був надзвичайним красенем.
Обов часто у покоях бавились
І ненароком зазирнули в дзеркало.
Юнак перед сестрою став пишатися,
А та розсердилася не на жарт, усі
Забави брата за образу маючи;
І, тремтячи від заздрощів, побігла враз
За те на нього скаржитися батькові,
Що брат — мужчина, а, як жінка, хвалиться.
Старий, до себе їх обох покликавши,
Обох поцілувавши й приголубивши,
Сказав: «Щодня обов заглядайте в дзеркало!
Ти — щоб краси не вбив лихими звичками,
А ти — щоб личко добрими прикрасила».

9. СОКРАТ ПРО ДРУЗІВ

Багато друзів, та замало вірних є.

Якось хатину будував собі Сократ
(Померти б я хотів, як він, аби ім'я,
Хоч би й по смерті, і моє уславилось!),—
І перехожий запитав філософа:
«Чому, великий муже, зводиш дім малий?»
«Бо щирих друзів небагато»,— мовив він.

10. ПОЕТ ПРО ДОВІР'Я І НЕДОВІР'Я

І вірити занадто зле, й не вірити.

Для прикладу короткі подаю зразки:
Через довір'я батька згинув Іполит,
А Троя — бо Кассандрі не повірили.
Отож знайти спочатку треба істину,
А потім вже ухвалювати рішення.
Але, щоб ти не думав, що таке бува
Лише у міфах, про недавнє річ веду.

Дружину мав кохану чоловік один
І також сина, майже повнолітнього.
Та ось підступний раб-вільновідпущеник,
Зробитись спадкоємцем сподіваючись,
Нашіптувати став своєму панові,
Що й син його негідник, і дружина теж.
А щоб найбільше чоловіка вразити,
Додав, що ходить полюбовник до жони,
Безчестям і ганьбою дім паскудячи.
Запалений брехнею, чоловік удав,
Що їде з дому, а насправді заховавсь
Неподалік у місті. Лиш опівночі
Вернувся додому і до спальні кинувся,
Де мати й синові звеліла ночувать,
Щоб захистити від спокус небажаних.
Та доки челядь світло принесла туди,
У запалі, од гніву шаленіючи,
До ліжка підійшов, шукає голову.
Коли ж намацав стрижену, мечем відсік,

Не сумніваючись, що ворог перед ним.
Аж ось приносять лампу. Бачить він тепер
І сина щойно вбитого, й жону свою
(Яка усе ще спала безтурботним сном).
У відчаї на меч нещасний кинувся,
Караючи себе за нерозважливість.
Звинувачі до суду жінку притягли
І в Рим до центумвірів відправили.
Хоча й нелегко спростувати підозру злу,
Захисники не відступають ні на крок,
Невинну жінку мужньо захищаючи.
Пішли, нарешті, судді аж до Августа,
Щоб допоміг у справі розібратися,
Бо їх непевність злочину заплутує.
Облуду імператор розпізнав умить —
Він правди джерело знайшов і мовив так:
«Нехай обмовник, як причина злочину,
Покару понесе, бо удовиця й так
Не карі — спочування заслуговує.
Якби хазяїн кожне звинувачення
Ретельно дослідив і викрив вигадки
Від самого початку, то напевно б рід
І дім не осквернив жахливим злочином».
Почув — стерпи, та не спіши довіритись,
Бо часто так бува, що вірять злодію,
І навпаки — не довіряють чесному.
Це може хоч якоюсь мірою навчить
Людей чужі слова неквапно зважувать,
Оскільки смертні часто мають прагнення
Прихильні непомірно й неприхильні теж.

Довір'ям нагороджуй тих, кого спізнав.
Так довго я оповідав тому, що ми
На все коротке часто ображаємось.

11. БВНУХ ТА ЗУХВАЛЕЦЬ

Зухвалець, посварившись з Бвнухом за щось,
Ганьбив його і лаяв на чім світ стоїть,
Глузуючи з тілесного недоліку.
А скривджений у відповідь: «Зате ж тепер,
Позбувшись хтивості, в роботі дужчим став...
Ганебне людям те, що по заслuzі їм;
А в тім, що хтось каліка, винен випадок».

12. ПІВЕНЬ ТА ПЕРЛИНА

Перлину молоденький Півник раз уздрів,
На купі гною гребучись. «Чудова річ,—
Промовив,— та шкода, що тут валяєшся!
Якби тебе побачив хтось достойніший,
Він по заслuzі б, як належить, оцінив.
А в тім, що я (харч — над усе мені!) знайшов
Тебе, немає користі нікому з нас».

Про тих, хто на байках не розуміється!..

13. БДЖОЛИ ТА ТРУТНІ ПЕРЕД СУДОМ ОСИ

Заклали Бджоли щільники на дереві,
А Трутні швидко їх собі присвоїли.
Щоб розв'язати спір, звернулись до Оси.
А та, як ознайомилась зі справою,
Таке їм пропонує мудре рішення:
«Тому, що тілом схожі ви і кольором,—
А це, звичайно, справу лиш ускладнює,—
Вагаюся я дуже, як тут бути. Проте,
Візьміть-но щільники й ущерть наповніть їх,
Щоб я за смаком меду і за формою
Змогла вас розсудить по справедливості.
Умову Бджоли прийняли, а Трутні — ні.
Тоді Оса такі слова промовила:
«Тепер, нарешті, ясно, хто їх виробив,
Тому й присуджую я Бджолам їхній труд».

Якби все так було,— я байки б не писав,
Та лихо: Трутні вироку не визнали.

14. ПРО ЖАРТ І ПРО СЕРІОЗНІСТЬ

Якийсь афінянин побачив, що Езоп
В горіхи грав з юрбою хлопчаків малих,
І глузувати з нього став. Однак старий,
Котрий покепкувати був і сам мастак,
Поставив лук ослаблений і так спитав:

«Розумнику, для чого я зробив оце?»
Зійшлися люди. Як не силкувався той,
Проте загадки розгадати не зумів.
Нарешті, здавсь. А переможець вияснив:
«Завжди натягнутий — урветься скоро лук,
А як послабиш, то повік служитиме!»

І для душі потрібен відпочинок теж,
Аби набралась сил нових для інших справ.

15. ПЕС ТА ЯГНЯ

Ягнятi, що до Кіз прибилось, мовив Пес:
«Дурне, не мекай,— тут твої матері
Нема! Іди он до Овець і там питай!»
Ярча: «Шукаю я не ту, що зачала
Мене, як засвербіло їй, і кинула
Іще малим, як тільки виповнився строк,—
А ту, яка годує молоком своїм,
Обмеживши у ньому власних діточок!..»
«І все ж найкраща та, яка дала життя?»
«Пхе! Таж вона не знає навіть масть мою!
До того ж не її заслуга в тім, що я
Не яркою, а ярчуком родилося!
Що то за милість — подароване життя,
Як різника із дня на день очікуєш!
Чи може та, яка родила нехотя,
Хоч чимось бути кращою від матері,

Яка над бідолашним змилосердилась?
Батьки нам — ті, які про нас піклуються!..»

У байці автор показати важився:
Нема нічого вищого від добрих діл.

16. КОНИК ТА СОВА

Хто не зважає на прохання ближнього,
Той буде за пиху свою покараний.

Сові, що звикла полювати поночі,
А спати вдень, сховавшись у дупло якесь,—
Своїм скорчанням Коник трав'яний набрид.
Вона просити стала, щоб замовк. А він,
Прохання вчувши, став чимдуж пишатися,
Ще голосніше засюрчав. Тоді Сова,
В його завзятті впертім пересвідчившись,
До співуна лукаво стала мовити:
«Звучить, немов кіфара Аполлонова,
Твій спів і проганяє сон. Аж ось тепер
Запраглося нектару, що дарований
Мені Афінною. Якщо не гребуєш,
Приходь, нап'ємось із одного келиха!»
Зачувши похвалу своєму голосу,
Прискочив Коник, а Бульката дзьобом враз
Його схопила і життя позбавила.
Не захотів живим, так мертвий втишився!

17. УЛЮБЛЕНІ ДЕРЕВА БОГІВ

Колись боги дерева вибирали, щоб
Опікуватись ними. Дуб — Юпітеру,
Венері — мирт, а Фебу лавр сподобався;
Геракл тополлю взяв, Кібела вибрала
Сосну. Мінерва запитала їх, чому
Взяли безплідні. І Юпітер мовив так:
«Щоб не сказав ніхто, що ми корисливі».
«Але ж, клянусь Гераклом, кажуть хай що хоч,
А плід маслини смаком нас приваблює».
На це творець людей і батько всіх богів:
«Ти, дочко, мудрою достойно славишся,
Бо справді: що без користі — те марним є!»

Даремна слава, як немає користі.

18. ПАВА ДО ЮНОНИ ПРО СВІЙ ГОЛОС

Юноні Пава якось-то поскаржилась,
Що Соловейка спів її роздражнює,
Бо здавна ним повсюдно всі милуються,
А з Пави кплять, коли озветься голосом.
Богиня мовить задля підбадьорення:
«Проте співця переважаєш розміром
І видом. Шия он смарагдом міниться,
Та й пір'я на хвості — аж грає барвами».
А та: «Що гарний вид мені без голосу».
Юнона: «Доля кожному дала своє:

Вид — Паві, лет — Орлу, а Соловейку — спів;
Пророцтво — Круку в дар,
а Гаві — зло вістити.

І всяк своїм, що має, задоволений.
Не домагайся долею не даного,
Тоді й на долю ти не нарікатимеш».

19. ЕЗОП ВІДПОВІДАЄ БАЗІЦІ

Коли з рабів у домі був Езоп один,
Хазяїн наказав йому обід зварить.
У хаті не було вогню, тож він
Став бігати по сусідах, жару взяти десь.
Небавом роздобув і повернув назад;
Щоб скоротити шлях, через майдан подався.
Аж тут гукнув якийсь Базіка з натовпу:
«Чому, Езопе, ходиш вдень з вогнем?» Мудрець
На те: «Шукаю чоловіка!..» — й геть пішов.

Якщо Базіка мудрий був, то зрозумів:
У ньому й чоловіка не уздрів Езоп —
Хай не турбує надто заклопотаних.

ЕПІЛОГ

Я б міг писати ще, але утримаюсь.
По-перше, щоб не бути надокучливим,
Оскільки в тебе й так чимало клопотів;
Ну, а по-друге, щоб зосталось дещо й тим,
Які писати будуть у майбутньому —

Хоча не тем для байок, правду кажучи,
Бракує у житті, а навпаки — майстрів.
Прошу, за стислість нагороду дай мені,
Але, нарешті, вже не на словах самих;
Бо смерть щоднини ближче насувається,
І чим пізніше ласку щиру викажеш,
Тим менше буде з неї мені користі;
Чим швидше ж обдаруєш — тим на довший строк,
І я від того зиск на довше матиму.
Допоки в силі я ще залишаюся,
Потрібна й поміч. Дідові ж старезному
Не допоможе навіть доброта твоя,
Бо не потрібні блага, як життя згаса,
І смерть близька уже про борг нагадує.
Але так просять, певно, дурні лиш, які
Забули про щедроти твої давнішні.
Буває так, що і злочинців милують, —
Тим більш похвально чесним ласку виявить.
Були й до тебе, а твій час тепер настав,
А далі прийдуть інші ще добро творить.
Чини ж по власній совісті і чесності
І втіш мене своєю добродійністю.
Надміру, очевидно, захопився я,
Але і стриматись немає змоги вже,
Коли моя чеснота й безкорисливість
Зазнала стільки лиха від негідників.
Яких? Невдовзі, може, їх надибаш.
А я слова, іще в дитинстві читані:
«Плебееві уголос говорити гріх», —
Затямив добре й вічно пам'ятатиму.

КНИГА ЧЕТВЕРТА

ПРОЛОГ

(Поет до Партикулона)

Коли я говорив, що вірші кидаю,
Аби ще теми й іншим залипилися,
Свій намір засудив я в глибині душі.
Однак, якщо хтось слави забажає теж
І нас примусить кинути байки писать,
Хай робить сам це, слави заживаючи,
Якщо у нього тільки будуть здібності
І смак до мови. Ох, нелегко це мені!
Але наш розум підказав новий сюжет.
Тому, Партикулоне, зволь нових байок
(Які езопівськими називаються,
Бо він складати першим став, а я лише
До вже готових форм вкладаю зміст новий)
Четверту книжку на дозвіллі прочитать.
Нас прагне заздрість повсякчас наслідувать,
Та неспроможна через брак умілості.
Найкраща похвала для мене, як тобі

Й тобі подібним до вподоби ці байки.
Я здавна звик на смак ваш покладатися
І не бажаю вихвалянь невігласів.

1. ПРО ОСЛЯЧУ ДОЛЮ

Хто нещасливим уродивсь, той і помре
Бідуючи; ба навіть після смерті теж
Його сувора доля переслідує.

Жерці Кібели, повсякдень блукаючи,
З собою водять завше в'ючака-Осла.
І ось, як від роботи та биття він здох,
Із його шкіри бубни було зроблено.
Коли ж хтось запитав у них, що сталося
Із милованцем їхнім, відказали так:
«Він думав — хоч по смерті спокій матиме,
А ми його і далі все лущюємо».

2. ВІД ПОЕТА

Кумедний, знаю, дуже я в твоїх очах,
Бо легковажно тішуся своїм пером.
Але на вірші ці увагу все ж зверни:
У них багато користі знайдеш собі.
Не завжди добрий, хто ним прикидається;
Лише розумний впізнає негідника,
Який таємно замишляє зло. Проте,

Щоб не сказали, що не маю прикладу,
Я байку розповім про Ласку і Мишей.

Коли з роками Ласка почала хиріть
І сил не стало доганять прудких Мишей,
Вона, старанно обкачавшись в борошні,
Лягла в кутку комори найтемнішому.
Надбігла Миша, сподіваючись на харч,
І згинула; за нею друга й третя теж.
Прийшла, нарешті, Миша більш досвідчена,
Що пасток уникала вже багато раз.
Ворожу хитрість розпізнавши, мовила
Здала: «Здорове будь, Зубате Борошно!»

3. ГОЛОДНИЙ ЛИС ТА ВИНОГРАД

Якось в саду голодний Лис, стрибаючи,
Зірвати гроно прагнув із вершка лози.
Коли дістати все ж не зміг, сказав таке:
«Облишу, виноград ще кислий, не дозрів».

Стосується людей, які до хитрих слів
Вдаються там, де їм бракує власних сил.

4. КІНЬ ТА КАБАН

До водопою підійшовши, Кінь уздрів:
Кабан джерельну воду обернув в багно.
Зчинили сварку. Вороний, розгніваний,

Людину в поміч взяв і з пею поскакав
На ворога. А Вершник списом Кабана
Забив і нібито Коневі так сказав:
«Я радий, що прийшов до тебе з поміччю;
Тепер аж бачу, як потрібен ти мені!»
Сказав — і загнуждав Баского силою.
Впокорений, на те: «Шукав я захисту,
Дурний, але неволю віднайшов тяжку!»

Ця байка — осторога надто запальним:
Терпи, та не звірайся на стороннього!

5. ВІД ПОЕТА

Нерідко більше доброти в одному є,
Ніж в багатьох. Про це я й хочу мовити.

Вмираючи, трьох дочок чоловік лишив:
Одну — вродливу, знану всім розпусницю,
Другу — просту і чесну рукодільницю,
А третю — схильну до питва п'янливого.
Старий залишив спадок їхній матері
З умовою, що все розділить порівну
Поміж дочками дещо дивним способом:
Щоб не чіпали даного. А потім вже,
Коли утратять всю набуту спадщину,
Сто тисяч грошей хай знесуть до матері.
Чутки доходять до Афін. І мати йде
Просити ради у знавців, але ніхто

Не знає, як, набутку не чіпаючи,
Із нього користь мати.

В той же час, звідкіль,
Не маючи нічого, гроші можна взять?!
Коли було доволі часу згаяно,
Бо заповіт несила розтлумачити,
Узявши свідків, мати почала ділить:
Прикраси й одяг віддає розпусниці,
А також срібну ванну й служників гладких;
А всякий реманент, маєток з челяддю
Подарувати хоче рукодільниці;
П'яничці залишає повний льох вина,
Будинок пречудовий і розкішний сад.
Коли хотіла вже здійснити намір свій
І люд, обміркувавши справу, згоду дав,
Езоп з'явився раптом і сказав до всіх:
«Якби ви батьків заповіт не сповнили,
Як тяжко він образився б, що не змогли
Афіняни його бажання втямити».
І так їм заповіту розтлумачив зміст:
«Коштовності, і дім із чарівним садком,
І винний льох віддайте рукодільниці;
Перлини ж, одяг, слуг та інше все таке
П'яничці безсоромній відділити слід;
Поля й худобу із чередниками хай
Розпусниця одержить. Ні одна з них так
Своїм майном не зможе скористатися.
Одежу розпродасть бридка й накупить вин;
Розпусна кине поле, щоб носить вбрання;

А та, що любить поратись з худобою,
І дім зневажить без жалю, і розкопі.
А вже як жодна з них не володітиме
Тим спадком, гроші матері знесуть
Із вартості майна, що буде продане».

Так недоступне цілому загалові
Змогла одна людина розтлумачити.

6. ПРО МИШЕЙ І ЛАСОК

В той час, як, військом Ласок переможені,
Втікали Миші (ці події по корчмах
Малюють) і по норах поховалися,
Щоб тільки смерті наглої уникнути,
Вожді їх (роги причепивши до голів,
Немов відзнаки, за якими воїни
Могли у битві легше розпізнати їх)
Позастрявали у тіснинах та були
Зубами переможців ненажерними
Роздерті й кинуті в глибини черева.

В біді страждає повсякчас увесь народ,
Але в найбільшій небезпеці все ж вожді;
Простому люду легше заховатися.

7. ВІД ФЕДРА

Глузливцю, ти кепкуєш з віршиків оцих
І завше нехтуєш моїми жартами?!
Облиш і книжечку терпляче переглянь!
А я, щоб задобрити вишуканий смак,
Примушу високо й Езопа мовити.
«Ніколи хай у лісі Пеліонському,
В Фессалії не пада зрубана сосна
І для мандрівки із сумним кінцем нехай
Не робить Аргус судно, де паладіум,
Яке так негостинно Понту береги
Відкрило грекам на загин та варварам.
Сумує дім Еета благородного,
І володіння Пелія в руїнах тяж
З вини Медеї зловорожої, яка
Пошматувала брата, утікаючи;
Тоді ж руками дочок вбила й Пелія».
Ну, як тобі здається? «Заяложене
Так само,— кажеш,—

та й брехня, цар Мінос-бо,
Раніше набагато море збуривши
Своїми кораблями, вдавсь до злочину».
Прискіпливий Катоне, що мені робить,
Коли тебе не тішать баєчки й байки?
Та незабаром будеш ти вдоволений,
Бо я з писанням віршів вже прощаюся.

Для тих, які не полюбляють глупоти,
Але й розумне мають звичку гудити.

8. ГАДЮКА В КУЗНІ

Хто прагне із сильнішим поборотися,
Нехай себе пізнає у цій бабчці.

До кузні раз Гадюка заповзла вночі.
Коли нічого їстівного не знайшла,—
Терпуг вкусила. Відповів Гадюці він:
«Гай-гай, дурепо, здумала мене кусать —
Того, хто крицю найтвердішу гризти звик?!»

9. ЦАП ТА ЛИС

Лиха людина, у біду потрапивши,
Шукає порятунку у чужій біді.

В криницю ненароком Лис рудий упав;
Крутивсь, вертівсь, а вилізти ніяк не міг.
Тут де не взявся Цап, що саме спрагу мав,
І став питати, чи вода внизу смачна
Та чи багато її там. Рудий на це:
«Стрибай до мене, друже. Що тут за вода!
Вже стільки п'ю, а все ще пив би й пив її!»
Тож Бородань стрибнув униз. А хитрий Лис,
На роги Цапа обіпершись, вискочив,
Залишивши того в криниці нидіти.

10. ПРО ЛЮДСЬКІ ВАДИ

По дві торбини нам усім Юпітер дав:
Одну за спину — зі своїми вадами,
А другу, де чужі,— повісив спереду.

Тому й не бачимо ми похибок своїх,
Хоч вади інших залюбки рахуємо.

11. ЗЛОДІЙ ТА СВІТИЧ

Злочинець світич запалив од вогнища
Юпітера й при світлі обікрав вітар.
Коли ж пішов він геть, гріхом обтяжений,
До нього батько всіх богів нараз озвавсь:
«Оскільки подарунки ці від грішників,
Не ображаюся, що обікрадений,
Однак життям заплатиш, злодію, як день
Прийде останній, на роду написаний.
А щоб вогонь мій не світив для злочину,—
Бо ж він шанований людьми побожними,—
Забороняю ним я слугуватися».
Тому ні світич запалити від вогню
Тепер не можна, ані навпаки вчинить.

Яка від байки оцієї користь є,
Пояснить тільки той, хто зрозумів її:
Нагадує, по-перше, що нерідко ті
Найбільше чинять зло, яких врятовуеш;

По-друге, що всі злочини караються
Не гнівом божим, а лиш Долі вироком,
Яка забороняє, щоб добро зі злом
Єдналися для хоч-якої користі.

12. ГЕРАКЛ ПРО БАГАТСТВО

Багатство мужу сильному ненависне,
Бо справжню похвалу і честь знецінює.

Геракл, на небеса за мужність прийнятий,
Коли по черзі всім відповідав богам
На привітання, поминув лиш Плутоса,
Фортуни сина. Батько Зевс спитав: «Чому?»
Сказав Геракл: «Адже з лихими дружить він
І всіх, багатством звабивши, розбещує».

13. ПРО ЛЕВА-УПРАВИТЕЛЯ

Правдиво говорити — найкорисніше.
Всі радо схвалюють цю думку, а проте
Нерідко щирість і призводить до біди.

.

14. ПРО ЛЕВА-ЦАРЯ І МАВПУ

Коли над звірами всіма став Лев царем,
То, щоб зажити слави справедливого,
Відмовився од власних звичок давнішніх

І, їжею малою вдовольняючись,
Вернув права, у звірів ним одібрані.
Від каяття почав він навіть сохнути.
(Та вдачі злої все ж перемогти не зміг:
Став поодинці звірів викликати він —
Запитував, чи паща не смердить його.
Усіх, за винятком хіба що брехунів,
Було роздерто й тут-таки пожерто ним.
Настала черга, зрештою, і Мавпі йти.
Вона відповіла: найліпше є, коли
Рот пахне, навіть у богів, корицею.
Побачивши, що хитрощі розгадано,
Лев на хворобу раптом скаржитися став.
З усіх усюдів збіглись Мавпи-лікарі
І після того, як його оглянули,
Бридкого менше споживать порадили,
А їсти лиш таке, що личило б царю.
А Лев: «Для проби хай скуштую
м'яса Мавп!» —
І найхитрішу Мавпу на шматки роздер).

15. ПРОМЕТЕЙ

.
Людському язичу властиві деякі
З ознак жіночих. Звідси й непристойності.

16. ПРО ТЕ САМЕ

Хтось запитав, навіщо було створено
Жінок розпусниць і мужчин зманіжених?
Старий на те: «У всьому винен Прометей,
Людей творець, що постраждав за них,— бо він,
Коли прикмети діла дітородного,
Жіночі й чоловічі, цілий день ліпив —
І вже повинен був надати людям їх,—
Був притьма Вакхом на бенкет запрошений.
Нектару там п'яного надмір випивши,
Додому пізно нетверезий повернувся.
Тоді під п'яну руку, по недбалості,
Ознаки чоловічі доточив жінкам,
А в чоловіцтво — якості жіночі вклав.
Тому вони й охочі до взаємності.

17. ПРО КОЗЯЧІ БОРОДИ

Коли просили Кози у Юпітера,
Щоб бороди їм дав, Цапи обурились:
«На нашу гідність вже й жіноцтво зазіха!»
Юпітер: «Пхе! — то не біда, що і вони
Ознаки матимуть ті самі тяж;
Адже у силі з вами не зрівняються!»

Цей доказ вчить: не варто тих боятися,
Що з нами схожі, а не мають доблесті.

18. ПРО ЛЮДСЬКИЙ ТАЛАН

Як на недолю чоловік поскаржився,
Йому враз побрехеньку оповів Езоп:

Жорстока буря судном довго гралася;
Тремтіли з ляку моряки і плакали.
Та раптом із-за хмар з'явилося сонечко,
Й попутній вітер паруси напружив враз.
На radoщах зчинили мореплавці крик!
Сказав керманич, що не раз в біді бував:
«У міру тіштеся і в міру скаржтеся!
І radoщів і смутку порівну в житті!»

19. СОБАКИ ШЛЮТЬ ПОСЛІВ ДО ЮПІТЕРА

Послали раз Собаки до Юпітера
Гінців з проханням, щоб життя поліпшив їм:
Просили захистити від знущань людських,
Бо люди їм дають самі лиш висівки,—
Тому Пси голод і тамують послідом.
Посли вперед не швидко просувалися,
Бо часто зупинялися на звалищах.
Але Меркурій відшукав небавом їх
І, хоч впирались дуже, силоміць привів.
Вони ж, як вид Юпітера побачили,
Із переляку весь палац обгидили.
Нікчем прогнали з двору геть ломаками.

Тим часом ті, що на людей поскаржились,
Не дочекавшись, доки вернуться гінці,—
Але про злочин їхній все ж довідавшись,—
Невдовзі вирішили ще призначити
Нових послів. А щоб ганьби не скоїлось
Такої більше, як із попередніми,
То їм під хвіст напхали всяких пахощів —
По тому відпустили із дорученням.
І знов прийшли собаки до Юпітера.
Уздівши їх, великий батько всіх богів
Ударив громом так, що світ потьмарився.
Налякані Собаки всі ті пахощі
Вперемішку із іншим погубили враз.
Тоді боги звернулись до Юпітера,
Щоб він Собак найдужче покарав за це.
«Негоже,— мовив,— проганяти геть послів,
Та ще й карати тяжко їх за слабості.
Але Собаки за образу хай усе ж
Тепер страждають довсякчас від голоду,
Щоб стримувати шлунок свій навчилися,
А ті, які послали знов слабких, також
Хай на людську наругу наражаються».

Посли десь зникли, а Собаки й досі ще
Шукають їх, обнюхуючи кожного.

20. ГАДЮКА ЗА ПАЗУХОЮ

Лихому допоможеш — заподієш зло собі.

Гадюку, задубілу на морозі, взяв
Хтось, змилосердившись, зігрить за пазуху.

А та, як ожила, вкусила простака.

«Навіщо,— запитали,— ти зробила це?»

«Щоб знав, як помагати злим!» — відказує.

21. ЛИСИЦЯ І ДРАКОН

Лисиця, нору глибоченну риючи
(Щоб у землі безпечно завести кубло),
Добралась до печери, де Дракон сидів —
Стеріг скарби, богами там заховані.

Руда, що тільки-но його побачила:

«Спочатку ласку вияви, а далі й сам

Побачиш, що для мене золото — піщо.

Я прибула сюди лиш, щоб довідатись,

Який ти маєш зиск, оберігаючи

Цей скарб, і світло, й сон навік зневаживши?»

«Ніякого,— одрік,— та з того золота

Й мені Юпітер дещицю дає». — «Ні сам

Ти, отже, не береш, ні іншим не даєш?»

«Така вже Доля!» — «Тож даруй, коли скажу:

Таких, як ти, родили у зlobі боги!»

О ти, який до предків відійти зібравсь,
Чому ще кволим розумом свій мучиш дух?
Тобі це мовлю, втіхо спадкоємцева,

Що ладану жалієш навіть для богів.
Ти і кіфару слухаєш натщесерце
(Яка тобі так до душі), бо тужний звук
її, мабуть, про вартість страв нагадує.
Ти грошей четвертину лупиш із селян
І небесам брехливо присягаєшся,
На похороні навіть заощаджуєш.
Чи це не Лібітіна вже про тебе дба?

22. ВІД АВТОРА

Що, заздріснику, думаєш про бабчки?
Як не крути, а я вже бачу намір твій:
Усе найкраще і найдосконаліше
Езопові ти віддаси, все зле — мені,
Як доказ цілковитої нездарності.
На незаслужені нападки відповім:
Нікчемні ці байки чи гідні схвалення,—
Придумав їх Езоп, а я у вірші вклав.
Проте хай злість сичить, своє робитиму.

23. ПРО СІМОНІДА

Учений муж багатство має у собі.
Раз Сімонід, що чарівні пісні писав,—
Тому ніколи не зазнав і бідності,—
Надумав найпишніші обійти міста
Азійські, славлячи за плату воїнів.
Коли чимало заробив тим способом,

Додому морем захотів вернутися,
Бо родом з острова, як кажуть, Кеа був.
Аж тут, на півдорозі, море збурилось,
І ветхе судно почало тонути враз.
Всі кинулися рятувати золото
І гроші, та знайшовся все ж допитливий:
«А ти чом, Сімоніде, не береш свій скарб?»
«Бо він увесь зі мною»,— відповів. Тоді
Небагатьом вдалося врятуватися,
Та й тих пограбували геть розбійники
І голими на березі покинули.
Нещасні подались до міста Клазомен,
Яке виднілося неподалік. Коли ж
Якийсь з тамтешніх Сімоніда упізнав,—
Бо був його найбільшим шанувальником,—
Щонайпалкіше запросив до себе в дім.
По тому, одягом, грошима й слугами
Його обдарувавши щедро, відпустив.
Зустрівши випадково друзів по біді,
Які жебракували, мовив Сімонід:
«Я ж вам казав: моє багатство при мені!»

24. ГОРА ПОРОДИЛА МИШЕНЯТКО

Гора родила із великим стогоном.
Великого чекали всі чогось. Однак
Вродилось Мишенятко.

Це написано
Для тих, хто хвалиться,
а зробить — сміх один.

25. МУРАШКА Й МУХА

Роби лиш те, від чого користь матимеш.

Мурашка й Муха раз засперечалися,
Хто з них знатніший. Перша Муха почала:
«Далеко вам усім до подвигів моїх!
Я першою смакую нутроці тварин
Жертовних, розважаюсь поміж вівтарів;
Цареві сісти не боюсь на голову
І поцілунки від матрон одержую.
Нічого не роблю — лиш насолоджуюсь.
Чи ти, селючко, маєш хоч подібне щось?»
«Хвали достойні, справді, співжитці богів,
Та тільки бажаєш, а не обридливі.
Живеш по вівтарях? Але ж — непрохана.
Ти згадуєш царів і про матрон верзеш,—
Але ганебно отаким пишатися!
Не трудишся? То й про запас не маєш теж.
Завбачливо на зиму харч збираючи,
Нерідко бачу, як ти гноєм живишся.
Улітку дражнишся, а взимку — так мовчиш,
Бо в шпарці клякнеш у цей час від холоду,
Я ж — розкошую в теплій хаті досхочу.
Та я не з тих, що люблять нахвалятися!»

Людей ця байка ділить за характером
На тих, що хваляться, заслуг не маючи,
І гідних слави благородних трударів.

26. ПОЕТ ПРО СІМОНІДА,
ВРЯТОВАНОГО БОГАМИ

Про те, як мудрість у людей цінується,
Я вже казав. Тепер же розповім іще,
Як ставляться до неї небожителі.

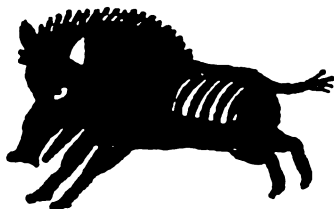
Одного разу Сімонід (відомий вже)
Комусь-там вірша написав похвального
Й за це собі заплату вимагати став;
Причому, щоб початок кращий був, поет,—
Як це із роду-віку узвичаєно,—
До порівняння вдався дивовижного,
Зробивши вставку про сузір'я Ледине.
Замовникові вірш хоч і сподобався,
Лише третину плати дав. «А решту хай,—
Сказав,— заплатить Кастор
з братом Поллуксом,
Яких так само славиш тут. Проте, хоч я
І гніваюсь на тебе, все ж запрошую
Прийти до мене на обід — сьогодні ще».
Хоча поет і сумував, ображений,
Та, щоб на гірше все не повернулося,
Пообіцяв. І справді, в певний час прибув.
Грайливо блискали шумливі келихи,
Й веселощами сповнився будинок віцерть.
Та раптом двоє юнаків з'явилося
(Спітнілі вкрай і пилом запорошені,
Надлюдської статури) і слугі велять,
Щоб він покликав Сімоніда їм скоріш,

Бо дуже, бачте, у дорогу квапляться.
Прислужник ледве зміг поета вивести,—
Бо той уже нетвердо на ногах тримавсь,—
Як стеля впала й придавила інших всіх,
А юнаків тих не знайшли біля дверей.
Коли народ довідався про хід подій,
Всі здогадалися, що це Брати були,
Які сповна вернули борг поетові.

ЕПІЛОГ

(До Партикулона)

Багато ще чого повідати б я зміг,—
Цікавої немало знаю всячини;
Та тільки в міру потішають дотепи,
А що занадто, кажуть, то не здорово.
Партикулоне, муже славний, в цих байках
Не вмереш, допоки слово наше житиме!
Як не дотепність,— стислість мови похвали,
Котру тим більш ми цінувати мусимо,
Що творів довгих і нудних чимало є.

КНИГА П'ЯТА

ПРОЛОГ

Коли згадаю десь ім'я Езопове,—
Хоча йому належне все давно віддав,—
То знай: роблю це тільки для статечності:
Так люблять у наш час робити всі митці,
Котрі, аби дорожче збути вироби,
«Пракситель» — пишуть
на скульптурах з мармуру,
Литво — Мироном, а картини — Зевксидом
Підписують. Бо завше для зависника
Старе й відоме краще за нове добро.
За прикладом далеко не прийдеться йти.

1. ДЕМЕТРІЙ ТА ПОЕТ МЕНАНДР

Коли Деметрієві Фалерейському
Вдалось Афіни захопити силою,
Юрба голоти валом повалила вслід,

Вигукуючи: «Слава!» Вже й архонти теж
З'явилися руку цілувать тиранові,
Зітхаючи й на долю нарікаючи.
Плелися теж нероби з волоцюгами,
Які боялися не бути при зустрічі.
Був серед інших і Менандр уславлений
(Комедії якого радо так тиран
Читав, самого у лице не знаючи).
Ішов він пишно вбраний і напахчений,
Ходою плавною, з піднесенням чолом.
Таким його уздрівши, запитав тиран:
«Що то за хлюст наважився з'явитися
Мені на очі?» Радники у відповідь:
«Менандр, поет!» І той негайно виправивсь:
«Такого красеня не бачив зроду я!»

2. ДВА ВОЇНИ ТА РОЗБІЙНИК

Два Воїни зустріли раз Розбійника.
Один, злякавшись, втік, а другий Воїн став
І мужньо боронився від напасника.
Коли ж Розбійник мертвий впав, прибіг втікач
І, знявши плащ і оголивши меч, гукнув:
«Ну, де він є? — я зараз розквітаюся
Із ним, відчує руку Воїна!» Тоді
Йому сказав сміливець: «О нікчемнику!
Невчасно допоміг ти навіть язиком;
Тому сховай і язика, й меча свого
І не обдурюй нпми необізнаних.

Я добре бачив, наживав хто п'ятами,
І знаю, що тобі не можна вірити».

Про того в байці мовиться, хто сміливий,
Як тихо скрізь, а як біда — тікає геть.

3. ЛИСИЙ ТА МУХА

Вкусила Муха Лисого за голову;
Не вціливши її, він дав собі ляща.
Негідна, сміючись: «За мій малий укус
Скарати смертю захотів мене, ха-ха!
Що ж зробиш ти собі — за свого ляпаса?»
І Чоловік їй відповів таке: «Собі
Я вибачу, бо ненавмисне це зробив.
Тебе ж, о виплід роду ничого, якій
Смоктати кров людську є насолодою,
Волів би розчавить за більшу ще ціну!»

Ця байка вчить: прощати слід, але тому,
Хто вчинить випадково зло; хто ж з наміром —
Того карати треба найсуворіше.

4. РОЗУМНИЙ ОСЕЛ

Приніс хтось в жертву Кабана Гераклові
За те, що допоміг позбутись хворості.
Ячмінь же той, що не доїв Кабан, віддав
Ослу, котрий від нього відвернувся й так

Сказав: «Боюсь це зерно їсти, бо того,
Хто сало нагуляв на нім, зарізали».

Запам'ятавши басічки урок, я теж
Прожити прагнув без багатств неправедних.
Ти скажеш: «Он як розкошують злодії!»
«А скільки спійманих на горло скарано?!
Таких, погодься, більше є. Небагатьом
Зухвалість на добро, на шкоду — більшості!»

5. ГУЛЬТЯЙ І СЕЛЯНИН

Нерідко смертні спершу помиляються
В своїй прихильності, а після того, як
З'ясується помилка їхня,— каються.

Один Вельможа, влаштувать видовище
Бажаючи, став заохочувати всіх
За певну плату показати щось нове.
Охочі заробити враз забігали,
А серед них найбільше метушивсь Гультяй:
Кавав, що має вже готове щось таке,
Чого в театрі зроду ще не бачено.
Народ з усіх усюдів надійшов туди,
І скоро на трибунах шарварок зчинивсь.
Але, коли Гультяй на сцену вийшов,
Глум галасливих глядачів замовк умить.
А він, нагнувши до корита голову,
Заверещав нараз по-пороссячому,

Та так, що всім здалося, ніби поросся
І справді в нього під плащем заховане.
Звеліли зняти плащ. А як упевнилися,
Що там нема нічого, гроші виклали
Й зі сцени оплесками супроводили.
Побачивши це, Селянин якийсь гукнув
До всіх: «Гераклом присягаюся, що я
Те саме завтра вправніше зроблю!» Аж ось
На другий день знов глядачі збираються:
Не так дивитися, як посміятися.
Гультяй кричати першим став пронизливо
І заробляє схвальний сміх та оплески.
Тоді з'явився Селянин. Удаючи,
Що поросся сховав під одягом (а це
Було і справді так, бо Селянин хотів,
Аби завчасно не розкрили задуму),
Він дер його за вухо й змушував кричати.
Народ ухвалу виніс, що природнішим
Був вереск Гультяя, і Селянина геть
Всі гнати почали, а він, виймаючи
Те поросся з-за пазухи, гукнув до них:
«Чи бачите, які ви судді праведні!»

6. ЛИСИЙ ТА ГОЛОМОЗИЙ

Знайшов раз Лисий гребінця на вулиці,
А Голомозий, що стояв неподалік,
«Цур! — крикнув, — буде те на двох,
що ти підняв!»

Пробубонів той, показавши знахідку:
«Боги сприяють нам, та Доля заздрісна:
Вугілля-бо, як кажуть, а не скарб знайшли!»

Так скаржаться надією ошукані.

7. ПРО ФЛЕЙТИСТА ПРИНЦЕПСА

Коли зарозумілий надто чваниться
Й виказує надмірну самовпевненість,—
Стає тоді загальним посміховиськом.

Один музика, Принцес, більш відомий тим,
Що флейтою прислужувавсь Батілові,
Під час якоїсь з-поміж багатьох вистав
Упав і ненароком лівої ноги
Гомілку (й трубку флейти ліву теж) зламав,—
Хоч ладен був за них дві правих виламать.
Додому він був на руках віднесений
І дуже побивавсь. Та через місяць-два
Міг знов ходити сам, без поводитаря.
В театрах, звісно, полюбляють глядачі,
Щоб їх, як дуже починають нудитись,
Під гру на флейті танцюрист розвеселяв.
Тому, коли якийсь-там багатій запраг
Виставу влаштувати, Принцес-неборак
Схотів, аби зажити слави більшої,
Сам, без нікого глядачів потішити.
Але, заледве він з'явився й задудів,

Театр якимсь незнайим ревом сповнився
(Хто твердив, ніби схоже те на плач, а хто —
На зов окличний) і повторювався ще,
Як тільки знов завіса підіймалася.
Бажаючи хоч як флейтиста збутися,
Хор пісню заспівав, що починалась так:
«Втішайся, Риме, Принцес твоїй видужує!»
Трибуни в такт музиці стали плескати,
А наш флейтист, не вчувши глузування в тім,
Їм щиро дякував і поцілунки слав.
Ще не один раз на прохання вершників
Співав хор пісню, і щоразу весело
Сміялися кмітливі глядачі над ним.
А потім, як набридло, — незважаючи
Ні на гомілку, білою пов'язкою
Обмотаву, ні на його бундючний вид,
Та білі черевики, й білу туніку,
Недавню нагороду імператорську, —
Його прогнали з кону, як невігласа.

8. ЧАС

По лезу бритви дуже прудко бігає;
Весь голий, лисий, — волохатий тільки вид.
Якщо і схопиш — вислизне, не втримаєш;
Його не може зупинить Юпітер сам.
Карбує кожну щонайменшу мить життя;
Як не барися — не тече повільніше.
Таким-от стародавні уявляли Час.

9. БИК ТА ТЕЛЯ

Вузьким проходом ідучи до ясел, Бик
Застряв рогами в загороді, а Теля
Взялося радити, як вибратись з біди.
Бик: «Це я знав, як ти ще й не родилося».

Про тих цей вірш, хто любить вчити вченого.

10. ПЕС, МИСЛИВЕЦЬ ТА КАБАН

Був замолоду Пес і дужим, і швидким;
На полюванні завше незамінним був;
Та старість надійшла —

зробився немічним.

Одного разу, Кабана здогнавши, він
Схопив за вухо вже, але забракло сил,
І здобич вирвалася. Спересердя став
Хазяїн Пса сварити. А старий йому:
«Хіба я винен в тім, що сил уже нема?
За це картаючи, минуле спогадай!»

Ти відаєш, Філете, чом я так пишу!..

ДОДАТОК

1. МАВПА ТА ЛИСИЦЯ

(Скнара іншому нічого не дасть,
маючи навіть лишок)

Просила Мавпа у Лисиці шмат хвоста,
Аби прикрити якомсь ним свій голий зад.
А скнара їй: «Якби і вдвічі довший був,
Все ж і тоді — по бруду краще й реп'яхах
Його тягатиму, ніж дам тобі шматок».

2. АВТОР

(Не треба домагатися надмірного)

Якби Природа, створюючи рід людський,
Порадилась зі мною, то напевно б він
Наділений всіма був перевагами,
Які є в кожного зі звірів нарізно:
Слонову силу мав би і стрибав, як Лев;

Жив довго б, як Ворона, грізний був, як Тур;
Як Кінь, втішав би лагідністю й прудкістю;
Людський лиш розум залишив би Людям я.
Але Юпітер розсудив по-іншому
Й відмовивсь дати Людям всі ті якості,
Аби не відібрали в нього скіпетра.

Тому, із ласки бога всемогутнього,
Живімо так, як визначено долею,
І більшого, ніж дано, не випрошуймо!

3. МЕРКУРІЙ ТА ДВІ ЖІНКИ

Колись Меркурій завітав до двох Жінок,
А ті зустріли бога непривітливо.
Одна із них в колисці сина няньчила,
А друга — заробляла хліб розпустою.
Щоб по заслuzі їм обом віддячити,
Він, кажуть, вже поріг переступивши, так
Сказав: «Я бог, просіть, чого бажаєте,
Усе зроблю». І мати так промовила:
«Побачить сина хочу бородатим я!»
Повія: «Щоб, кого торкнувся, ішов слідком!»
Меркурій зник, і повернулись в дім Жінки;
Аж бачать, бородате плаче вже дитя.
Зареготала голосно розпусниця,
Та так, що потекла вода із носа їй.
Взялась вона за ніс, щоб витерти його,
А він усюди за рукою тягнеться.
Так стала, сміючись, сама сміховищем.

4. ПРОМЕТЕЙ ТА ЛУКАВИЙ

Творець людей нового віку, Прометей,
Одного дня дбайливо Правду виліпив,
Аби людей навчала справедливості.
Покликаний Юпітером неждано, він
Свою майстерню доручив Лукавому,
Якого у науку нещодавно взяв.
А цей, щасливий, що нагода трапилась,
Швиденько робить статую, до першої
Подібну й зростом, і лицем, і тілом всім.
Коли була готова майже повністю,
Не вистачило глини — ноги виліпить.
Вернувся вчитель. Як його Лукавий вздрів,
Квапливо сів на місце, переляканий.
А Прометей, дивуючись зі схожості,
Щоб перевагу власну довести йому,
У піч обидва ставить ці зображення.
Їх обпаливши, він обом вдихнув життя;
Однак із печі вийшла Правда лиш свята,
А статуя без ніг — в печі лишилася.
Тоді усі підступний труд Лукавого
Брехнею стали називать, бо й справді, твір,
Як ми побачили вже, зовсім ніг не мав.

Приховувати вади часом вигідно,
Та правда згодом все-таки розкриється.

5. ВІД АВТОРА

(Треба цінувати думку, а не слова)

До колеса припнутий обертового,
Про хисткість долі Іксіон нагадує.
Сізіф, що марно викотить силкується
На височенну гору брилу кам'яну,
Яка, сягнувши верху, долі котиться,—
Нас учить, що нещастям не бува кінця.
Тантал, на середині річки стоячи,
Напитися не може,— так зображують
Зажерливих, що зиску від багатств не ймуть.
Злочинні Данаїди носять воду, щоб
Діряву діжку заново наповнити,—
Немов вода, й багатство утіка від нас.
Простягся Тітіос на дев'ять югерів,
Печінку власну для покари ростячи,—
Це має свідчити, що в кого більш землі,
Той має відповідно більше клопотів.
Навмисне схована тут правда в вигадці,
Щоб мудрий зрозумів, а неук плутався.

6. ВІД АВТОРА

(Про Аполлонового оракула)

Скажи, о Фебе, мешканцю Парнасу й Дельф,
Що у житті для смертних найкорисніше?
Волосся раптом у віщунки сторч стає,
Триніжок скаче, лавр тремтить, і навіть день

Аж тьмариться,— то бог про себе вість подав.
Піффон невдовзі прорікає відповідь:
«Нащадки Делія, вам бог дораджує:
Шануйте святощі і небожителів;
Вітчизну бороніть оружно і своїх
Батьків, дружин, дітей; громіте недругів;
Допомагайте друзям; бідаків щадіть;
Сприяйте добрим; викривайте крутіїв;
Карайте за провини; не терпіть ганьби;
Помщайтесь тим, хто осквернить безчестям дім;
Лихих цурайтесь; віру йміть не кожному».

Скінчивши мову, діва, шалом сповнена,
Безтямно впала, виснажена вкрай.

7. ЕЗОП ТА ПОЕТ

Творіння власні прочитав Езопові
Поет. Себе надміру вихваляв у них.
Спитав, щоб думку слухача довідатись:
«Ну як, чи я не перебільшив тут чогось?
Чи не даремно думаю, що геній я?!»
Езоп до нього, вражений нездарністю:
«Ти добре робиш, хлопче, так хизуючись;
Бо більше дурня не знайдеш,
щоб став хвалить».

8. ПОМПЕЙ І ВОЇН

(Як важко іноді розпізнати людину)

Великого Помпея товстопуз Вояк,
Що голос тихий і ходу жіночну мав
(Про нього чутка йшла як про розпусника),—
Вночі одного разу обікрав вождя,
Забравши мулів, золотом нав'ючених.
Та злочин безсоромний викрито було
І до Помпея крадія приведено.
Спитав Помпей: «То як же ти, соратнику,
Мене пограбувати зважився?» А той
Розтер на пальцях слину, присягаючись:
«Отак хай витечуть, о імператоре,
І очі в мене, як чіпав я щось». Однак
Зухвальця полководець вигнав з табору,
Бо знав таки напевно, що злочинець — він.
...А незабаром з варварів силач один,
Наблизившись до римлян, викликати став
Охочих вийти з ним на герць. Принишкли всі.
Та тут узявся звідкись Воїн вигнаний
І став писклявим голосом вождя просить:
«Дозволь мені, я спробую!» Розсердився
Помпей і геть прогнати товстуна хотів.
Один з найближчих друзів полководця так
Порадив: «Отаких і треба слати нам:
Якщо загине — втрата буде меншою,
Аніж коли б згубили мужа славного».
Великий визнав цю пораду слушною
І вийти наперед дозволив Воїну.

А той відтяв на диво швидко голову
Чужинцеві й вернувся. Помпей сказав тоді:
«Вінок тобі даю я радо, Воїне,
Бо Римської держави ти відстояв честь.
Але хай очі в мене витечуть,— додав
(Гидку наслідуючи клятву злодія),—
Коли не ти недавно обікрав мене!»

9. ЮНОНА, ВЕНЕРА ТА КУРКА

(Про жіночу хіть)

Якось Юнона цнотю хвалилася,
Венера ж — любощів п'яних принадою.
Почався спір: що для жінок милішим є?..
Тоді Венера Курку почала питать:
«Чи мірки вистачить зерна, щоб ситою
Була ти?» — «Досить буде, скільки не даси,—
Аби гребтись ногами лиш дозволила».
«Ну, а як не гребтись,— сім мірок вистачить?»
«Ще й забагато буде,— лиш дозволь гребтись».
«А як гребтись не будеш,— що б воліла ти?»
...Нарешті, Курка показала норов свій:
«Хоч і комору дай,— гребтимусь все одно!..»

Розказують: Юнона засміялася,
Бо в Курці жінку мимохіть угледіла.

10. МОЛОДИЙ БИЧОК І СТАРИЙ БИК

(Як слід приборкувати жорстокість молодих)

В одного чоловіка був жорстокий син,
Що над рабами полюбляв знущатися
(Коли, траплялось, батько з дому відлучавсь)
І з цього превелику насолоду мав.
Тоді Езоп старому розповів таке:
«Вола старого запрягли із молодим.
Старий, відчувши, що в ярмі ходити вже
Немає сили, скаржитись на вік почав.
«Не побивайся,— мовив Селянин,— бо я
Не для роботи з молодим тебе з'єднав,
А щоб шаленця гамувать розважністю».
Так само й ти, як невгамовність синову
Приборкувати не навчишся розумом,
Дивись, щоб в домі нарікань не збільшилось».

Розважністю жорстокість виліковують.

11. ЕЗОП ТА БОРЕЦЬ

(Як інколи вгамовують хвалька)

Езоп, мудрець із Фрігії, побачивши
Хвалька, що хизувався перемогою
У боротьбі, спитав, чи перевищував
Його суперник силою. Борець: «Та ні,
Сильнішим набагато я, звичайно, був».
Поет: «Яка ж то, дурню, честь тобі, коли

Суперника зборов, від себе слабшого?
Хвалився б, інша річ, якби ти переміг
Майстерністю того, хто більшу силу мав!»

12. ОСЕЛ ТА ЛІРА

Колись-то ліру, пасучись, Осел знайшов
І мовив, копитом по струнах бренькнувши:
«Чудова річ, клянусь богами, та шкода,
Вона мені, невдатному, дісталася.
Якби знайшов тебе хтось обдарований —
Чудовими б піснями чарувала всіх».

Так інколи таланти гинуть в безвісті.

13. ВДОВИЦЯ ТА ВОЇН

В Ефесі чоловік в одної жінки вмер.
Його поклали в саркофаг за звичаєм.
Вона, не в змозі кинути небіжчика,
Жила з ним в склепі, безутішно плачучи,
І слави набула дружини вірної.
Тоді ж злодюг, що влізли в храм Юпітера,
Зловили і порозпинали на хрестах.
А щоб тіла їх зняти хтось вночі не зміг,
Було сторожу з воїнів приставлено —
Побіля склепу, де жила пустельниця.
Вночі один із вартових потомлених

Пішов до склепу, щоб води напиться.
(Служниця господині у цей пізній час
Допомагала саме роздягатися,
Щоб та, бодай вві сні, спочила від журби).
Заглянувши у шпарку непричинених
Дверей, Вояк уздрів красуню істинну,
Нестримний потяг серце запалив йому,
А недосяжність почуття роз'ятрює.
Тож він знаходить тисячу причин, аби
Частіше бачитися з Удовицею.
Вона, щодня з чужинцем зустрічаючись,
Зробилась поступово більш прихильною,
А ще сильніше їх зріднили любові.
Проводячи всі ночі з нею, пильний страж
Якось не долічився тіла на хресті
І жінці розповів про це, стурбований.
А та у відповідь: «О любий, не журись!..»
І тіло мужа розіп'ясти віддала,
Щоб не скарали за недбалість Воїна.

Так ницість заступила місце вірності.

14. ДВА ЖЕНИХИ

(Фортуна часом сприяє понад сподівання)

Лицялось двоє до одної дівчини —
Юнак багатий переміг вродливого.
Як день весілля надійшов призначений,
Погорджений, не в силі тугу зносити,

Подався сумувати у найближчий гай,
Неподалік якого, в віллі чепурній,
Якнайпишніше золотом оздоблений,
Вже готувались бучно молоду прийнять.
Люд звідусюди плавом плив до Жениха,
А Гіменей весільний запал збуджував.
В цей час осел коханця нещасливого
Спокійно пасся, біля двору припнутий.
Дівчата жартома, його побачивши,
Взяли з собою — Наречену підвезти,
Щоб не втомилась, їдучи до милого.
Та раптом небо потемніло, й білий день
Перетворили темні хмари в ніч страшну.
Все загриміло навкруги, й заблискало,
І, разом з вітром, градом і рясним дощем,
Гостей шукати порятунку змусило.
Напризволяще кинутий всіма, осел
Чкурнув додому з дівчиною у сідлі.
Надбігла челядь — огляда, й дивується,
І поспішає сповістити господаря,
Який тим часом з друзями найближчими
Любовний пал гасити намагавсь вином.
Коли довідавсь, радий до безтямності,
Підбурюваний Вакхом і Венерою,
Своє весілля відгуляв не гаючись.
Батьки шукають дівчину з окличником,
І багатій ридає за дружиною.
Коли відомо стало це народові,
Небесних волю всі у тім побачили.

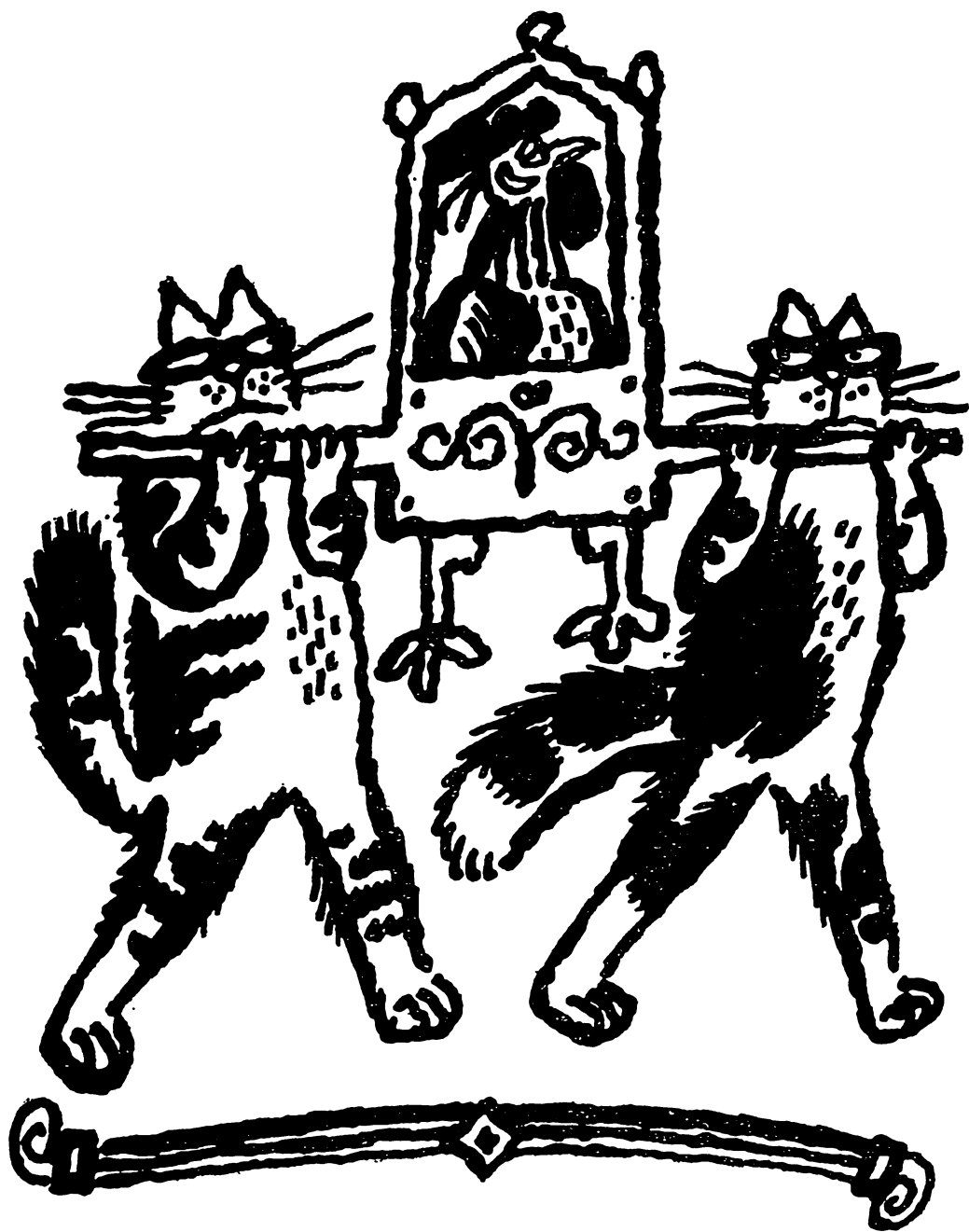
15. ЕЗОП І ХАЗЯЙКА

(Про те, як інколи шкідливо
говорити правду)

Поет Езоп якоїсь Жінки був рабом.
Вона, хоч цілоденно чепурилася
І мала безліч грошей та коштовностей,
Але ніхто на неї навіть не дививсь.
Питає раз: «Чом я не мила жодному?»
Езоп: «Усе здобудеш, як роздягнешся!»
«Невже в убранні не здаюся кращою?»
«Для мене — ні,— сказав,—
люблю оголених».
«Лозини полюбляють голі спини теж»,—
Сказала й відшмагала язикатого.
А незабаром персня хтось у неї вкрав.
Його шукали, а як не знайшли ніде,—
Розсердилася дуже й пригрозила всім
Тяжкими карами, як не зізнаються.
«Мене ти не обдуриш,— відповів Езоп,—
Бо я вже добре знаю, як за правду б'ють».

16. ПІВЕНЬ ТА КОТИ-НОСИЛЬНИКИ

Коти служили в Півня за носильників.
Уздівши раз, як ті несли Дзьобатого,
Лис проказав: «Ой, стережись! — як подивлюсь
На їхні пики, то здається, що несуть

Вони не пана, а... ідуть зі здобиччю!»

.

Коли Котам поїсти захотілося,
Вони роздерли на шматки господаря.

17. СВИНЯ І ВОВК

(Перш, ніж заводити з кимось дружбу,
треба його добре спізнати)

Коли Свині прийшов час пороситися,
Прибіг до неї Вовк і підмовляти став
Його в цім ділі взяти повитухою.
Свиня, що розпізнала вовчі хитрощі,
Не прийняла підступну пропозицію.
«Найкраще,— мовила,— як заберешся геть!»

Якщо хтось Вовку звіритись наважиться,
То незабаром дуже шкодуватиме.

18. ЕЗОП ТА РАБ-УТИКАЧ

(Не треба до зла додавати ще одне зло)

Тікав Невільник раз од пана лютого,
Аж тут Езоп, назустріч ідучи, спитав:
«Мабуть, щось натворив,
що скачеш прудко так?»
«Я, батьку,— той відказує,— усе скажу,
Мені нема чого від тебе критися

Або брехати: у свого хазяїна
В достатку мав я стусанів, а хліба — ні;
Коли бенкетував він, я також не спав,
А вештався туди-сюди й прислужував.
Чому не маю волі, хоч і заслужив?!
А я цього і сам, на жаль, не відаю:
Робив я чесно все, але голодний був
І вельми тяжко караний бував не раз.
Втекти тепер світ за очі я вирішив —
Хазяїна такого щоб не бачити».
«Але ж,— Езоп на те,— якщо ти й без вини
Ледь від знущань не вмер, то як же ти,
Вчинивши гріх, покару зможеш витерпіть?»
Дослухавши його, Раб повернув назад.

19. БІГОВИЙ КІНЬ, ПРОДАНИЙ ДО МЛИНА

(Що б не трапилось, не занепадай духом)

Коня, що славним бігуном у цирку був,
Украдено було і продано в село.
Одного разу, ідучи на водопій,
Уздрів сердега побратимів, що брели
У цирк — змагатись на святкових ігрищах.
Він тільки сумно головою похитав:
«Щастя вам, друзі,
в цей святковий день! — а я,
Негідниками у неволю загнаний,
Свою нещасну долю тут оплакую».

20. ГОЛОДНИЙ ВЕДМІДЬ

Коли у лісі їжі не стає, Ведмідь
На берег поспішає. Там, занурившись
У воду, жде, аби до волохатих ніг
Пристали Раки, а тоді хапає їх
І кожного чимдуж на берег кидає.
Опісля, здобич позбавивши, їсть її.

Так голод навіть дурнів учить розуму.

21. ПОДОРІЖНИЙ ТА ВОРОНА

(Слова часто вводять людей в оману)

Мандрівник, у дорозі поспішаючи,
Почув нараз: «Добридень!» Стишивши ходу,
Він озирнувся й, не побачивши ніде
Нікого, далі почвалав. А голос знов
Його вітає. Подорожній зупинивсь,
Аби й самому відказати з гідністю.
Та скільки не дивився — ні душі ніде,
Даремно згаяв тільки час, затримавшись.
Аж ось Ворона, пролітаючи над ним:
«Добридень!» — знов закаркала. Він вигукнув:
«А щоб тебе, нікчемний пташе, грім побив —
Я так спішу, а ти мене затримуєш!»

22. ПАСТУХ ТА КОЗА

Пастух, ціпком зламавши ріг Козі, благав:
«Хазяїну своєму не кажи про це!»
«Якщо і змовчу я, нізащо скривджена,—
Відповіла,— розкаже збитий ріг про все».

23. ГАДЮКА ТА ЯЩІРКА

(Коли не маєш лев'ячої шкіри —
звикай до лисячої;
тобто, коли не вистачає сил,—
вдавайся до хитрощів)

Гадюка раз на Ящірку накинулась;
Розкривши рота, проковтнуть хотіла вже,
Аж та, сучок неподалік угледівши,
Схопила і в гадючу пельку всунула,
Та так, що хижій навіть щелепи звело.
Тут вже Гадюці стало не до здобичі.

24. ВОРОНА ТА ВІВЦЯ

(Безсиливих часто кривдять,
а дужим поступаються)

Гидка Ворона на Овечку всілася.
Коли Вівці набридло ношу ту нести,
Вона сказала: «Ти Собаці те зроби —
Дістанеш по заслuzі». Їй нахабниця:
«Беззахисних скубу, корюся дужому.
Кого дразнити можна, знаю, й кого — ні.
Відтак живу безжурно літ до тисячі».

25. СОКРАТ І РАБ

(На соромітника лайкою не вплинеш)

Сократ Рабу-нахабі якось докоряв,
Коли той зваблював жону господаря
Свого, нікого навіть не соромлячись:
«Шкода, що любить той тебе, кому не слід!
Біда, що той тебе не любить, кому слід!»

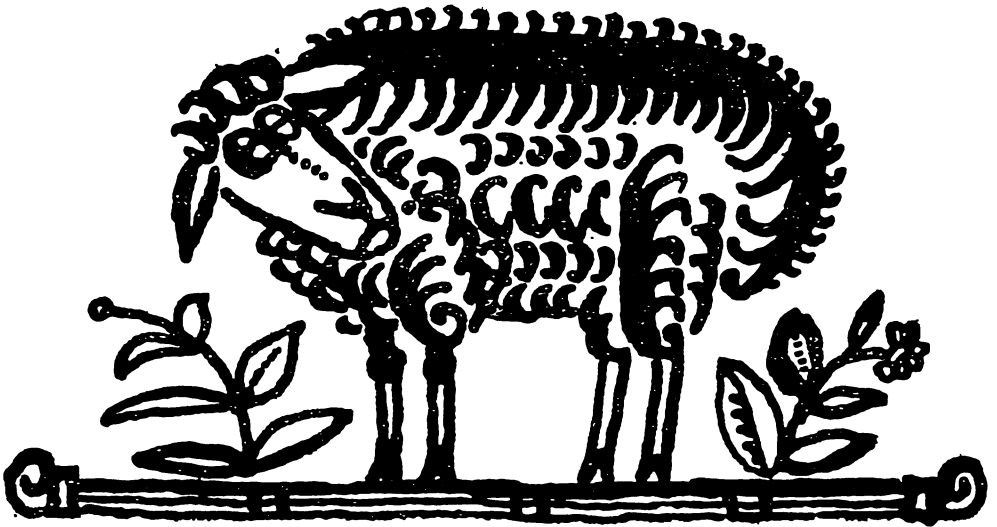
26. ВОВК ТА ПАСТУХ

(Багато є людей, що «на словах — брат,
а в душі — мов кат»)

Вовк, від Мисливця прудко утікаючи,
Сховався в кущ, а Вівчареві, що стояв
Неподалік: «Благаю слізно і молю,
Про мене не кажи! — бо зла ніякого
Тобі ніколи не чинив я». А Вівчар:
«Та вже помовч!»

В цю мить Мисливець надійшов:
«А що, Вівчарю, чи не пробігав тут Вовк?»
Вівчар: «Був щойно тут, ліворуч завернув!» —
А сам очима в правий бік показує.
Та натяку не зрозумів Мисливець — геть
Подавсь. Тоді Вівчар: «Чи вдячний ти мені,
Що залишивсь живим?»

— «Так,— Сірий відповів,—
Твоєму язикові дякую, але
Хай повилазять очі твої зрадницькі!..»

27. ЮНАК ТА ПОВІЯ

(Нерідко шлях до втіхи лежить
через облесливість)

Повія, Юнака до себе ваблячи
(А той, хоч ображався на невірницю,
Всі забаганки все ж задовольняв її),
Підлещувалася: «Хоч платять добре всі,
Одначе ти миліший над усіх мені!..»
Згадав він, як не раз бував одурений:
«Приємний голос маєш, квітонько, але
Брехливий. Та дарма — зате солодка ти».

28. ПРО БОБРА

Рятуючись від Псів розлючених, Бобер
(Його звуть греки балакучі Кастором,
І цим тварині богове ім'я дають,—
Хоч завше ряснотою слів хизуються)
Ознаки чоловічі відгриза свої,
Бо саме задля них його впольовують.
Не заперечую, що так боги велять:
Адже мисливець, здобич підібравши, враз
Сам зупиняється і відкликає Псів.

Так само й люди можуть рятуватися:
Утративши добро, спокійно смерті ждуть,—
Бо злиднєві уже боятись нічого.

29. МЕТЕЛИК ТА ОСА

(Треба зважати не на минулий,
а на теперішній стан)

Метелик, раз побачивши Осу, зітхнув:
«О доле кривдна! Як тіла іще жили
(З чиїх останків душу ми одержали),
Я красномовним був, хоробрим у бою,
Вважався майстром першим між усіх митців!..
А ти, ти ще недавно Віслюком була!
І ось жалом ядучим всім загрожуваш».
На це Оса йому із гідністю: «Зважай
На те, які ми є, а не які були!»

30. КОНОПЕЛЬНИК ТА ЛИС

(Не варто дружити з лихими)

Птах Конопельник — так його селяни звуть,
Бо у коноплях на землі гніздо звива,—
Зустрівши випадково Лиса хитрого,
Негайно знявся в синє небо високо.
Тоді Рудань: «Добридень, люба пташечко,
Не бійсь, для мене досить їжі й на полях —
Жуків усяких, сарани та коників,—
Спустись на землю, вниз, я ж так люблю тебе
За вдачу лагідну і за життя просте!»
А Щебетун йому: «Ти добре кажеш, та..
Незатишно у полі, в небо йди, я тут
Тебе й зустріну радо, і вітатиму!»

ЕПІЛОГ

Якими б не були, о Музо, ці байки,
І чесний, і негідник їх хвалитиме:
Відверто — перший, другий — з люттю у душі.

НОВІ БАЙКИ

1. МИША ТА ЖАБА

Щоб швидше перебратися через річку, Миша попросила у Жаби допомоги. Та погодилася, прив'язала Мишу собі до лапи і попливла. А серед річки раптом пірнула вглиб, аби занапастити супутницю. Миша стала пручатися. Тієї ж миті надлетів Шуліка, схопив її хижими пазурами і знявся у височінь. Разом з Мишею загинула й Жаба.

Хай пам'ятає про покару той, хто наражає на небезпеку іншого.

2. МІСЬКА ТА СІЛЬСЬКА МИША

Краще жити в злиднях, аніж знемагати серед багатств,— про це свідчить приклад, наведений стародавнім автором.

Якось Сільська Миша запросила Міську на обід до своєї нори. Хазяйка подала звичайні сільські харчі: овес, родзинки, ячмінь із жолудями. Скуштувавши всього потроху, гостя стала крутити носом, умовляючи Сільську Мишу покинути таке життя й перебратися до міста. Та охоче погодилася, й невдовзі вони були вже в місті. Знайшли розкішний будинок, де в коморі було повно всякого добра. Пролізши туди, вони разом стали поїдати смачні страви, яких не бачено в селі. Нараз двері розчинилися й з'явився Комірник. Налякані такою несподіванкою, Миші розбіглися: Міська — до надійної схованки, а гостя, забившись у куток незнайомого приміщення, тремтіла, гадаючи, що настав кінець. Та врешті двері зачинилися. Тоді Міська Миша озвалася: «Іж собі на здоров'я знову! Небезпека проминула!» А перелякана Сільська: «Якщо ти не знаєш, що від жаху недалеко й до смерті,— сама годуйся щодня такою їжею. А я, убезпечена від ворогів, і на грубих харчах проживу».

3. УЛЕСЛИВИЙ ОСЕЛ ТА ГОСПОДАР

Побачив Осел, що Собака має більше ласих недоїдків зі столу Господаря, коли лащить, і сказав: «Якщо вже задрипаного й ледачого Собаку Господар так шанує, то мене за таку ж

ласку й поготів приголубить. Адже я й роботящий, і харчі споживаю ліпші! Як би там не було, а нинішнє життя моє обернеться на краще!» Та доки він так розмірковував, надійшов Господар і хотів загнати його до стайні. А Вухатий поспішає йому назустріч, ревучи. Прискочив, поклав копита на плечі, з ніг чоловіка валить; лижучи, геть забруднив йому одяг і всього обслинив. На гвалт Господаря збіглась челядь. Хто каменем, хто ломакою,— добряче нам'яли вони ребра Ослові й ледь живого заштовхали до загорожі.

Байка містить осторогу: нездарі не слід зазіхати на посаду достойнішого.

4. ЛЕВ ТА МИША

Щойно Лев заснув, сільські Миші заходилися бавитись. Одна з вибриком навіть була перескочила через сплячого. В цю мить Лев прокинувся і схопив її. Пустунка стала благати, щоб він зглянувся і не чинив їй зла, бо согрішила, мовляв, ненароком, через нерозважливість. Лев саме був у добрім гуморі і відпустив Мишу без кари. А невдовзі, блукаючи серед ночі, сам потрапив у тенета. Коли зрозумів, що вибратися несила, зарикав люто й грізно. На цей голос прибігла Миша. «Не побивайся так,— промовила

вона,— за твоєю колишню ласку до мене я тобі допоможу». Метким оком вона оглянула плетиво тенет і швидко перегризла міцні пута. Так завдяки Миші могутній звір вирвався з неволі.

Цей приклад нагадує, що не слід зневажати малих.

5. ХВОРИЙ ШУЛІКА

Коли Шуліка, прохворівши багато місяців підряд, всяку надію одужати втратив, став він благати матір, щоб відвідала довколишні священні місця і випросила у богів здоров'я синові. «Так я й зроблю,— мовила вона,— та боюсь, не захочуть вони мене слухати. Для чого ж ти, як був здоровий, спустошував храми та вівтарі паскудив? Невже гадавш, що боги про те забули і тепер зважать на мої благання?»

6. ЛАСТІВКА Й ІНШІ ПТАХИ

Коли Птахи стурбувалися, що сіті на полях вже ставляться так хитро, що й не розгледіти, Ластівка зібрала їх на раду і мовила: «Кепсько наші справи обернуться, якщо будемо чекати, доки насіння проросте. Адже саме через нього ставлять тенета. Людська хитрість щось та вигадас нам на згубу!» Але Птахи лише посмія-

лися. Пізніше, коли паростки пробилися з-під землі, Ластівка мовила знову: «Небезпека загрожує нам, зірвімо хоч тепер шкідливі пагони!» Але й цього разу галасливий гурт не зважив на мудру пораду. Побачила Ластівка, що її словами нехтують, пройнялася довірою до людей і під дахами їхніх осель почала селитися. А галаслива зграя, що знехтувала пересторогою, загинула, потрапивши у плетиво тенет.

7. ПРО ЗАЙЦІВ ТА ЖАБ

Хто не може позбутися лиха, полегшує своє нещастя, споглядаючи чуже.

Чогось там налякавшись і не в змозі перебороти страх, Зайці вирішили втопитись у найближчій річці. Але, як підійшли до берега, де було повно Жаб, побачили раптом, що ті, налякані їхньою появою, всі разом пострибали в річку. Тоді один з Зайців сказав: «Не ми одні такі положливі, є ще інші. Тому вдовольняймося, як і вони, життям, що дарує нам доля».

8. ВОВК І КОЗЕНЯ

Згадала Коза, що треба йти по харч для Козеняти. Причинила щільно двері, бо знала: поблизу від кошари никають хижаки,— і попро-

стувала до лісу. Незабаром до хліву надійшов Вовк і, прибравши голосу матері, мовив: «Відчини двері, любе дитятко, я несу тобі повне вим'я молочка». Почувши це, Козеня визирнуло через шпарку в дверях, побачило Вовка і відповіло: «Голос твій схожий на матусин, а сам ти — ні. Матуся заборонила відчиняти тобі, розбійнику, якщо навіть голосом її заговориш».

У цій бавчці показано, як-то корисно дітям слухатися батьків.

9. РАВ-УТІКАЧ І ЛЕВ

Жартуймо повсякчас у вимудруваних байках, обдаровуючи голосом не тільки звірів, а й дерева! Статечність не любить сміху, та й ненавидить правду, яку говорять зі сміхом. Але придивись уважно довкола, і ти побачиш щось подібне скрізь у природі: кохання й ненависть, радість і смуток завше переплетені. А якби природа наділила голосом не тільки людей, а й різних тварин, ти зрозумів би з їхніх мудрих слів, що звірі також мають розум, гідний мудреців. Мені здається, що вони розказали б навіть краще про дивний, нечуваний випадок, у який ледве чи повірять нащадки і про який ми зараз розповімо.

Раб, не витримавши постійних знущань Хазяїна, втік до пустелі. У пошуках якоїсь їжі він довго блукав, оглядаючи місцевість, і нарешті знайшов порожню печеру. Та не встиг він її оглянути, як з'явився, люто рикаючи, величезний Лев, що саме тут жив. Угледівши таке страховисько, Раб затремтів і сховався в закуток. Та раптом Лев, уздрівши його, схилив благально голову, підійшов, сумирно вертячи хвостом, і з жалібним скавчанням простягнув лапу. Отямившись трохи, Раб побачив, що в лапі Лева стирчить велика шпичка. Він витяг її і приклав зілля, яке під руку трапилось, щоб загоїти рану. А хижак, одужавши, разом з Рабом три роки жив у тій самій печері й годував свого рятівника, віддаючи йому кращі шматки з упольованої здобичі. Рабові, зрештою, набридло звіряче життя, і він повернувся до обжитих місць. Там його незабаром схопили, відвезли до міста й повернули Хазяїнові. А той наказав віддати втікача до цирку, звірам на поживу. Через кілька днів показували в Римі видовище, надзвичайно велике як за кількістю, так і за силою звірів, серед яких значно вирізнявся один Лев. Він наганяв жах не лише своїм розміром, а й дикістю та люттю. Саме його випустили на арену, де стояв приречений. Глядачі затамували подих. Та звір, що кинувся був на чоловіка, раптом вкляк, мов зачарований. Потім спокійно підійшов до майже непритомного і став лагідно

лизати йому обличчя. А чоловік, ледве оговтався від страху, впізнав Лева, якого колись вилікував і якого неволя так само привела до Рима. Дивина збурила душі глядачів. Знявся галас. Сам Цезар, зворушений милосердям звіра, звелів привести невільника й став розпитувати його. А коли про все довідався, під схвальні оплески народу скасував покару і подарував утікачеві Лева. У супроводі натовпу, що вітав його, чоловік довго потім ходив по місту й показував людям могутнього звіра.

О, наскільки цей хижак виявився вдячнішим від людей!

10. ПРО ЗВІРІВ, ПТАХІВ І КАЖАНА

Воювали Звірі з Птахами й часто сходилися на герць. А Кажан, боячись помилитися,— бо не знав, на чиєму боці перемога буде,— допомагав то одним, то другим. Коли ж супротивники уклали мир, то за непостійність і ті, й другі відлучили негідника від свого роду. Отож і літає він тепер завжди сам темними ночами.

Хто одночасно служить обом супротивникам, обома й зневажений буде.

11. ЯСТРУБ І СОЛОВЕЙ

Ширяючи вгорі, Яструб випадково упав до солов'їного гнізда, в якому були пташенята. Солов'їха-мати стала просити хижака, щоб помилював її дітей. «Я зважу на твоє прохання,— відповів той,— якщо ти мені трохи поспіваєш». І нещасна, хоч серце рвалося з грудей від страху, заспівала. Коли скінчила, Яструб, зламавши своє слово, мовив: «Ти співала чудово, що й казати»,— і схопив пазурами одне з пташенят. Саме в цей час до гнізда надійшов досвідчений Птахолов. Змащеними клеєм тростинками він упіймав негідника. Так Яструб став здобиччю іншого ловця.

Нерідко ті, що готують згубу іншим, самі гинуть..

12. ВІВЦІ ТА ВОВКИ

Вівці воювали з Вовками і перемогли їх з допомогою Собак. Тоді Сірі через посланців попросили в Овець миру, з умовою, щоб Собаки взяли у них заручників, а самі передали їм власних цуценят. Вівці прийняли пропозицію, і мир було укладено. А незабаром Вовки зламали угоду і стали різати Овець, покинутих оборонцями.

Хто зраджує своїх захисників, сам підставляє шию під ворожий меч.

13. СЕЛЯНИН ТА ДЕРЕВА

Ті, що допомагають своїм ворогам, неминуче гинуть.

Селянин просив у Дерев міцної деревини на топорище. І вони дали йому гілку дикої Маслини. А він, як змайстрував те, що надумав, негайно став рубати найкращі Древа лісу. Тоді Дуб до Ясена нібито так сказав: «Терпимо по заслугі, бо самі йому топорище дали».

14. ЧАСТИНИ ТІЛА Й ЧЕРЕВО

Коли суспільство поділене на партії, небезпека загрожує всій республіці.

Відмовилися подавати їжу до Черева інші Частини Тіла,— бо само, бачте, споживав її на дозвіллі. Як не просило Череву, нічого йому не давали. Та за кілька днів через порожній Шлунок ослабли всі вони. Коли ж захотіли знову подавати їжу, Шлунок уже не зміг її прийняти, бо Стравохід розладнався.

15. БРЕХУН, ПРАВДОЛЮБЕЦЬ І МАВПИ

Нема для людини нічого кращого, як говорити правду. Багатьма доведена ця істина; проте чесність часто-густо й призводить до загину.

Мандруючи разом, Брехун і Правдолюбець несподівано прибули до країни Мавп. Одна з тамтешніх мешканок, що назвалася Царицею, наказала іншим Мавпам привести чужинців до палацу, щоб там, сидячи на троні, прийняти гостей. Чула-бо, що такий звичай існує у людських Царів. Щойно їх приведено перед її очі, Цариця запитала: «Якої ви думки про мене, чужинці?» Брехун відповів: «Ти виглядаєш величною Царицею!» — «А що ви скажете про тих, які стоять поруч?» — «Твої придворці видаються вельми вдатними і в мирі, й у війні!» Повірила Мавпа брехні й на радощах звеліла дати чоловікові нагороду. Аж тут озвався Правдолюбець: «Якщо цей чоловік одержав такий чудовий подарунок за брехню, як тоді буду обдарований я, коли скажу правду?» Запитала мавпяча Цариця: «Яка ж, по-твоему, я і які мої придворці?» — «Ти дурепа з дуреп, і всі твої Мавпи такі ж, як ти!» — відповів Правдолюбець. Розгнівалася Цариця і віддала Правдолюбця своїй зграї на пошматування.

16. ПОДОРОЖНІЙ І МЕЧ

Подорожній підняв на дорозі кинутого Меча і запитав: «Хто тебе згубив?» Меч відповів: «Мене — один, але я вигубив багатьох!»

Хай загине всякий, хто може наробити лиха багатом!

17. ПРО ЛИСА, ОБЕРНЕНОГО В ЛЮДИНУ

Навіть Фортуна не одмінить чиеїсь лихої вдачі.

Якось Юпітер обернув Лиса в Людину і посадив поруч себе на подушках. А той, як уздрів Жука, що виповзав із закутка, миттю скочив і кинувся до здобичі. Усі боги й богині, що були при цім, засміялися. Батько ж усіх богів почервонів, а відтак прогнав осоружного Лиса з покоїв, кинувши навздогін: «Живи в той спосіб, який тобі до вподоби, бо подарованого богом ти не гідний!»

18. ОСЕЛ ТА ВІЛ

Осел та Віл тягли воза, запряжені в одне ярмо. Віл, що напружувався дужче, зламав свій ріг. Проте Осел зостався байдужим до нещастя

товариша і нічого не робив, аби полегшити його страждання. Коли, знесилений надмірною працею, Віл упав на землю, погонич, не випрягаючи, нав'ючив на Осла ще й м'ясо померлого. Вухатий від непомірної нощі й ударів батогом упав, простягся посеред дороги й здох. Тоді хижі Птахи, що прилетіли до нової жертви, мовили: «Якби ти зважив на сумирну скаргу Вола, то був би живий-здоровий і нас передчасно не годував би своїм м'ясом».

19. ПРО КОМАРА ТА БУГАЯ

Комар викликав на герць Бугая, щоб помірятися силою; зійшлося чимало народу подивитися на дивовижну бійку. Коли всі зібралися, мовив хвалько: «Ти прийняв виклик, Бугаю, і цим уже визнав, що я тобі принаймні рівня». Сказавши це, негайно знявся і став літати понад вухом Бугая, кепкуючи з нього і жалячи. А той, захищаючи могутню шию, забув про вельми вразливе місце на протилежному боці тіла, куди негайно вжалив не такий уже й дурний хвалько і незабаром святкував перемогу.

Сам собі нашкодить той, хто з негідником почне тягатися.

20. КІНЬ ТА ОСЕЛ

Осел попросив у Коня жменю вівса. А той відповів: «Якби це не зачіпало нашої гідності, я б дав. Проте, коли нас загонять до стайні, я подарую тобі повний лантух висівок». Вухатий на те: «Якщо ти не дав мені малого, невже, гадаєш, я повірю, ніби даси щось більше?»

Байка про того, хто любить обіцянками годувати іншого.

21. ПРО ГОРДОВИТОГО КОНЯ

Кінь, що пишався дорогою збруєю і різними прикрасами, зустрів Осла, змученого від побоїв. Коли Вухатий не дуже прудко поступився йому дорогою, гордїй йому: «Поспіши, доки не хвицнув тебе в лоба!» Той нічого не відповів, лише зітхнув: «Боги, ви бачите несправедливість!» А незабаром Кінь, знесилений у біговищах, був переведений на віллу. Саме тут його, навантаженого гноєм, зустрів Осел і засміявся: «Ні колишня слава, ні прикраси не врятували тебе від нещастя й ганьби».

ПРИМІТКИ

КНИГА ПЕРША

ПРОЛОГ

Евон (близько VI ст. до н. е.) — напівлегендарний давньогрецький поет-байкар родом із Фрігії (Мала Азія). Вперше здійснив літературну обробку байок, що доти поширювались усним шляхом. Переносно — розумна людина, мудрець.

2

Афіни — головне місто Аттики, однієї з найважливіших історичних областей Давньої Греції.

«Коли в Афінах квітла демократія...» — Мова йде про демократичні реформи афінського політичного діяча і поета Солона, який у 594 р. до н. е. провів ряд заходів прогресивного характеру.

Пізістрат (близько 600—527 рр. до н. е.) — правитель Афін; сприяв розвитку культури й мистецтва.

Юпітер — головне божество у давньоримській міфології; бог неба, світла, дощу, грому.

Гідра — в давньогрецькій міфології потвора з тілом змії та кількома головами; жила в болоті поблизу м. Лерни, пожираючи тварин і людей.

Трагедійна маска.— Античні актори виступали в масках, що підкреслювали певні риси обличчя, залежно від характеру персонажів. У даному випадку йдеться про маску для гри в трагедії. Лис міг вважати трагедійну маску за голову, бо такі маски закривали не лише обличчя, а й цілу голову, отже, були зовсім подібні до голів, порожніх усередині.

КНИГА ДРУГА

5

Тіберій Цезар — Тіберій Клавдій Нерон, римський імператор (14—37 рр. н. е.).

Мізєнія (Мізєн) — мис у Неаполітанській затоці (нинішня назва — Пунта ді Місєно або Місєно).

Лукулл (106—56 рр. до н. е.) — давньоримський полководець і багатій, покровитель поетів та художників.

«Щоб Сіцилійське й Тусків море бачити...» — Йдеться про різні частини Тірренського моря: північну — біля узбережжя Етрурії, і південну, в районі острова Сіцилія. *Туски* — етруски, мешканці однієї з італійських областей — Етрурії.

Туніка — різновид сорочки, що вдягалася на голе тіло; домашній і робочий одяг римлян. В даному разі — туніка, зроблена у місті Пелузій, в Єгипті.

«Шкода за послугу цю навіть ляпаса» — жарт Ті-

берія двозначний, оскільки ляпас був одним із елементів обряду відпускання раба на волю.

ЕПІЛОГ

«Езопу греки пам'ятник поставили».— Можливо, мається на увазі статуя Езопа, виконана славновісним давньогрецьким скульптором Лісіппом (IV ст. до н. е.).

КНИГА ТРЕТЯ

ПРОЛОГ

Евтіх — впливовий вельможа, сучасник Федра.

Музи — дочки Зевса і богині пам'яті Мнемозіни. В давньогрецькій міфології богині мистецтв і наук. Мешкали на горі Гелікон та на Парнасі.

Піерія — гірська область у південній Македонії.

«Хор із дев'яти мистецтв».— Давні греки налічували дев'ять Муз, кожна з яких опікувалася певним видом мистецтва.

«Народжений сливе у школі...» — Під «школою» треба розуміти місцевість, де народилися Музи, тобто рідну Федрові Піерію.

Сінон — давньогрецький воїн. Навмисне здавшись у полон троянцям, переконав їх завезти до міста дерев'яного коня, в якому заховалися грецькі воїни.

Дарданійський цар — цар Трої.

Сеян — Л. Елій Сеян, фаворит імператора Тібе-

рія, префект преторіанської гвардії. За домагання престолу був страчений.

Анахарсіс-скіф — скіфський мудрець VI ст. до н. е., відвідав Афіни та інші грецькі міста. Мудрістю здобув симпатію серед греків. Йому приписували багато розумних висловів і винаходів.

«Син Греції ученої...» — Федр був за походженням грек.

Фракія — країна, що простяглася на північ від Давньої Греції.

Феб — друге ім'я бога Аполлона.

Лін — легендарний співець і музикант.

Орфей — міфічний співець і поет. Згідно з переказом, силою музики міг зрушувати каміння і приборкувати диких звірів.

Гебр — річка у Фракії (нині Маріца).

1

Амфора — глиняна посудина з високим і вузьким горлом та двома ручками.

Фалернське вино — один з кращих сортів італійських вин, які вироблялися у Фалернській області.

3

Оракул — у давніх греків та римлян пророцтво, яке виголошували нібито боги, а витлумачували жерці. Оракулом називалося і місце пророкування, а також сам жрець, який тлумачив пророцтва богів.

«Смертю покарали на хресті» — тобто розіп'яли на хресті.

Сократ (469—399 рр. до н. е.) — один з найбільших давньогрецьких філософів, об'єктивний ідеаліст, вчитель Платона.

Іполит — син давньогрецького героя Тезея, вбитий батьком за намовою мачухи, любов'ю якої знехтував. Довірливість Тезея полягала в тому, що він повірив наговорам дружини на Іполита.

Троя (Іліон) — місто в Малій Азії, зруйноване греками на початку XII ст. до н. е. Про ці події розповідається в поемах Гомера «Іліада» та «Одіссея».

Кассандра — дочка троянського царя Пріама; одержала від Аполлона дар пророцтва, але, знехтувавши коханням бога, була покарана: ніхто не вірив її пророцтвам.

Центумвіри — колегія суддів у Давньому Римі.

Август — Октавіан Август, перший римський імператор (27 р. до н. е.— 14 р. н. е.).

Кіфара — струнний музичний інструмент давніх греків.

Аполлон (Феб) — бог сонця і світла в давньогрецькій міфології, покровитель мистецтва й муз.

Нектар — в античній міфології напій богів, що зберігав їм безсмертя і вічну молодість.

Афіна — в давньогрецькій міфології богиня родючості, мудрості, війни, покровителька праці, наук і ремесла.

17

Венера — в давньоримській міфології богиня кохання, вроди, а також весни, родючості, садів.

Геракл — у давньогрецькій міфології герой і силач, син Зевса.

Кібела — богиня, шанована в Давньому Римі під іменем Великої Матері. Культ Кібели походив з Малої Азії.

Мінерва — дочка Юпітера, богиня мудрості, покровителька мистецтва й ремесел у давньоримській міфології.

18

Юнона — дружина Юпітера, цариця богів, покровителька шлюбу в давньоримській міфології. Пава була улюбленим птахом богині.

19

«*Шукаю чоловіка...*» — ці слова звичайно приписують філософу-кініку Діогену.

КНИГА ЧЕТВЕРТА

ПРОЛОГ

Партикулон — очевидно, впливова особа, сучасник Федра. Ім'я характерне для вільновідпущеника.

1

Жерці Кібели через дикі, екстатичні танці й жебрацький спосіб життя мали погану репутацію.

7

Пеліонський ліс — ліс на схилах гірського хребта Пеліон у Фессалії.

Фессалія — область у північно-східній частині Давньої Греції.

Арґус (Арґ) — будівничий судна Арґо, на якому арґонавти здійснили плавання до Колхіди за золотим руном.

Палладіум — зображення озброєного божества, найчастіше Афіни Паллади, яке вважалося захисником того місця, де перебувало.

Понт — Чорне море.

Еет — цар Колхіди.

Пелій — правитель Іолку у Фессалії (Греція), син Посейдона. Позбавив влади свого брата Есона, сином якого був Ясон, вождь арґонавтів.

Медєя — чаклунка, дочка колхідського царя Еета, дружина ватажка арґонавтів Ясона, якому допомогла здобути золоте руно. Жорстоко помстилася чоловікові за зраду, вбивши його нову дружину і власних дітей, народжених від нього.

«Пошматувала брата, утікаючи...» — Медея, після того як допомогла Ясонові здобути золоте руно, втекла з ним, захопивши свого малолітнього брата. Щоб затримати батька, який переслідував аргонавтів, вона розрізала брата на шматки і кинула в море, знаючи, що побожний Еет зупиниться, щоб поховати сина.

«Руками дочок вбила й Пелія...» — За те, що Пелій не дотримав слова і після повернення аргонавтів не віддав влади в Іолку Ясонові, Медея помстилася Пелію. За її намовою дочки Пелія зарізали батька і зварили в казані, повіривши Медеї, ніби він після цього оживе молодим.

Мінос — за давньогрецькою міфологією, син Зевса, цар острова Кріт, мудрий і справедливий правитель; першим домігся панування крітян на морі.

«Вдався до злочину». — Ідеться, очевидно, про ряд убивств, пов'язаних з періодом царювання Міноса.

Катон — М. Порцій Катон (Старший) (234—149 рр. до н. е.), державний діяч і письменник Давнього Риму, суворий цензор, запеклий ворог Карфагена. Тут Федр називає Катоном прискіпливого рецензента своїх байок.

11

Вівтар — підвищення з каменю або землі, на якому приносились жертви. Вівтарі богів стояли в храмах, на майданах тощо.

Плутос — бог багатства у давньогрецькій міфології.

Фортуна — богиня щастя, випадку, долі й успіху в давньоримській міфології.

Зевс — головний бог у давньогрецькій міфології, батько богів і людей.

Зберігся лише ффрагмент цієї байки.

Прометей — у давньогрецькій міфології один з титанів, викрав у богів на Олімпі вогонь і подарував його людям. За деякими міфами, Прометей створив людей із землі і вдихнув у них життя. Зберігся лише ффрагмент цієї байки.

Старий — тут: Езоп.

Вакх (*Бакх*, *Бахус*) — грецьке прізвисько бога Діоніса (римське — Лібер), покровителя виноградарництва і виноробства.

Меркурій — бог торгівлі, покровитель купців і мандрівників у давньогрецькій міфології.

Лібітіна — богиня смерті в давньоіталійській міфології.

Сімонід — Сімонід Кеоський (559—469 рр. до н. е.), один з найбільших ліриків Давньої Греції.

«Міста азійські» — давньогрецькі міста на узбережжі Малої Азії.

Кеа (Кеос) — один з Кікладських островів біля південного узбережжя Аттики, батьківщина поета Сімоніда.

Клазомен — давньогрецьке місто на західному узбережжі Малої Азії.

Матрона — загальна назва кожної порядної заміжньої жінки в Давньому Римі.

Леда — мати братів-близнюків Кастора й Поллукса.

«Сузір'я Ледине» — сузір'я Близнюків (Діоскурів). За давньогрецьким міфом, Зевс у нагороду за щирю братню любов Кастора й Поллукса перетворив їх на сузір'я під назвою Близнюки, або Ледине сузір'я — за ім'ям їхньої матері Леди.

«Кастор з братом Поллуксом...» — Діоскури, брати-близнюки, сини Зевса і Леди — смертний Кастор і безсмертний Поллукс (Полідевк). За давньогрецькою міфологією, покровителі воїнів і моряків. Їхні імена стали синонімом щирої, нерозлучної дружби.

КНИГА П'ЯТА

ПРОЛОГ

Пракситель (близько 390 — близько 330 рр. до н. е.) — один з найбільших давньогрецьких скульпторів. У своїй роботі використовував камінь.

Мирон (близько 500 р. до н. е. — рік смерті невідомий) — славетний давньогрецький скульптор; використовував переважно бронзу.

Зевксид (V ст. до н. е.) — славетний давньогрецький художник.

1

Деметрій Фалерейський. — Федр, очевидно, сплутав тут Деметрія Фалерейського, політичного діяча, оратора, вченого, чия правління в Афінах протягом 318—308 рр. було щасливим періодом в історії Афін, з македонським полководцем Деметрієм Поліоркетом, який захопив Афіни і вигнав Деметрія Фалерейського.

Менандр (близько 343 — близько 291 рр. до н. е.) — відомий давньогрецький драматург.

Архонти — вищі урядовці в містах Давньої Греції.

«Вугілля.., а не скарб знайшли...» — «Знайти вугілля замість скарбу» — давньоримська приповідка, яка ґрунтувалась на народній вірі, що боги перетворюють у вугілля підземні скарби, щоб покарати людей за пожадливість.

Принцепс — Л. Принцепс, відомий флейтист епохи Августа. «Принцепс» — також титул римського імператора. Звідси походить описане Федром кумедне непорозуміння: коли на честь імператора Августа було виголошено величальну, флейтист вирішив, що овація адресована йому, а не імператору.

Батіл — відомий давньоримський танцівник-пантомім часів Августа.

«Гомілку й трубку флейти...» — в оригіналі гра слів: «tibia» означає і «гомілка», і «флейта».

«На прохання вершників...» — вершники були в Римі привілейованим станом; займали в театрі після сенаторів перші лави і вважалися тонкими поціновувачами мистецтва.

Філет — ім'я невідомої впливової особи, сучасника Федра.

ДОДАТОК

5

Іксіон — у давньогрецькій міфології віроломний цар, що зазіхнув на честь дружини Зевса. За це в підземному царстві був припнутий до вогняного колеса, яке крутилося без упину.

Сізіф — легендарний засновник і цар Корінфу. За спробу ошукати богів був покараний: мусив викочувати на високу гору камінь, який, ледве досягнувши вершини, щоразу скочувався вниз.

Тантал — у давньогрецькій міфології цар, після смерті покараний богами за злочин: стоячи по шию у воді, він не міг напиться; над ним рясніли плоди, а він їх не міг дістати. Вислів «танталові муки» — страждання від близькості бажаного і неможливості його дістати.

Данаїди — за давньогрецьким міфом, дочки царя Даная. За те, що в першу шлюбну ніч убили своїх нелюбих чоловіків, були покарані богами — мусили на тому світі вічно наповнювати водою бездонну діжку. Звідси «діжка Данаїд» — нудна й нескінченна робота.

Тітіос — у давньогрецькому міфі розповідається, що Тітіос був гігантом. За намагання збезчестити одну з богинь був покараний. На тому світі мусив лежати, простягнувшись на землі, а два круки без упину клювали йому печінку, яка знову відростала.

Югер — римська міра площі, близько чверті гектара.

Аполлонів оракул — найвідоміший оракул у Давній Греції.

Дельфи — релігійний центр давніх греків біля півніжжя Парнасу, відомий своїм оракулом і храмом Аполлона.

«Волосся раптом у віщунки сторч стає...» — найвищий етап екстазу піфії, жриці Аполлона.

Триніжок — стілець, на якому сиділа піфія під час віщування.

Лавр — дерево, присвячене Аполлонові. Тому переможця на Піфійських іграх, що відбувалися в Дельфах на честь Аполлона, нагороджували лавровим вінком.

Піфон — інша назва Дельфійського оракула й одне з прізвиськ Аполлона.

Делій — прізвисько Аполлона, за назвою острова Делоса, місця його народження.

«Діва, шалом сповнена» — піфія.

Помпей (106—48 рр. до н. е.) — давньоримський полководець.

Фрігія — стародавня область у Малій Азії.

Ефес — давньогрецьке місто в Малій Азії, де був славетний храм Артеміди.

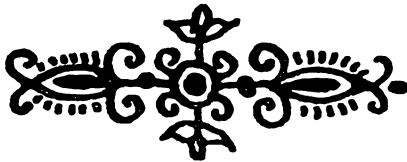
Гіменей — бог шлюбу в давньогрецькій та римській міфології.

«Тіла... з чийх останків душі ми одержали...» — Метелик у давніх греків і римлян вважався символом людської душі, а оси, згідно з тогочасними уявленнями, народжувалися з осличих трупів.

НОВІ БАЙКИ

До цього розділу входять байки Федра, авторський текст яких не зберігся. Були реконструйовані в новітні часи за переказами. Тому подані тут у прозовому перекладі.

Цезар — або Г. Юлій Цезар (106—44 рр. до н. е.) — визначний давньоримський державний діяч, полководець і письменник, або хтось із його наступників.

З М І С Т

Про Федра та його байки.

Володимир Литвин 3

КНИГА ПЕРША

- Пролог 26
1. Вовк та Ягня 26
 2. Про Жаб, що просили собі царя 27
 3. Зарозумілий Грак та Пави 28
 4. Про собачу зажерливість 29
 5. Корова, Коза, Вівця і Лев на полюванні 29
 6. Жаби про Сонце 30
 7. Лисиця і трагедійна маска 30
 8. Вовк та Журавель 31
 9. Горобець-порадник та Завць 31
 10. Вовк та Лис перед судом Мавпи 32
 11. Осел та Лев на полюванні 32
 12. Олень біля джерела 33
 13. Лис та Ворона 33
 14. Швець-лікар 35
 15. Осел до старого Пастуха 36
 16. Вівця, Олень та Вовк 36
 17. Вівця, Пес та Вовк 37
 18. Про породіллю 37
 19. Собака-породілля 38
 20. Голодні Собаки 38
 21. Старий Лев, Кабан, Тур та Осел 38
 22. Чоловік та Ласка 39
 23. Вірний Собака 40
 24. Віл та Жаба 40
 25. Собаки та Крокодили 41
 26. Лис та Лелека 41
 27. Собака, скарб та Шуліка 42
 28. Лисиця та Орел 42
 29. Осел та Кабан 44
 30. Жаби, налякані бійкою Бугаїв 44
 31. Кібець та Голуби 45

КНИГА ДРУГА

- Пролог (*Від автора*) 46
1. Про мудрого Лева 47
2. Про чоловіка та двох його коханок 47
3. Езоп про негідників 48
4. Орел, Кішка та Свиня 48
5. Про Тіберія Цезаря та його прислужника 49
6. Орел, Ворона та Черепаха 50
7. Два Віслюки та Розбійники 51
8. Олень, Воли та Хазяїн 51
Епілог (*Від автора*) 53

КНИГА ТРЕТЯ

- Пролог (*До Евтіха*) 54
1. Стара — до амфори 56
2. Барс та Пастухи 57
3. Езоп та Хазяїн 57
4. Різник про Мавпу 58
5. Езоп та Зловмисник 59
6. Муха та Осел 59
7. Вовк та Собака 60
8. Брат та Сестра 61
9. Сократ про друзів 61
10. Поет про довір'я і недовір'я 62
11. Євнух та Зухвалець 64
12. Півень та перлина 64
13. Бджоли та Трутні перед судом Оси 65
14. Про жарт і про серйозність 65
15. Пес та Ягня 66
16. Коник та Сова 67
17. Улюблені дерева богів 69
18. Пава до Юнони про свій голос 69
19. Езоп відповідає Базіці 70
Епілог 70

КНИГА ЧЕТВЕРТА

- Пролог (*Поет до Партикулона*) 72
1. Про осячу долю 73
2. Від поета 73
3. Голодний Лис та виноград 74
4. Кінь та Кабан 74
5. Від поета 75
6. Про Мишей і Ласок 77
7. Від Федре 78

8. Гадюка в кузні 79
9. Цап та Лис 79
10. Про людські вади 81
11. Злодій та світлич 81
12. Геракл про багатство 82
13. Про Лева-управителя 82
14. Про Лева-царя і Мавпу 82
15. Прометей 83
16. Про те саме 84
17. Про козячі бороди 84
18. Про людський талан 85
19. Собаки шлють послів до Юпітера 85
20. Гадюка за пазухою 87
21. Лисиця і Дракон 87
22. Від автора 88
23. Про Сімоніда 88
24. Гора породила Мишенятко 89
25. Мурашка й Муха 90
26. Поет про Сімоніда, врятованого богами 91
- Епілог (До Партикулона) 92

КНИГА П'ЯТА

- Пролог 93
1. Деметрій та поет Менандр 93
2. Два Воїни та Розбійник 94
3. Лисий та Муха 95
4. Розумний Осел 95
5. Гультай і Селянин 96
6. Лисий та Голомовий 97
7. Про флейтиста Принцепса 98
8. Час 99
9. Бик та Теля 100
10. Пес, Мисливець та Кабан 100

ДОДАТОК

1. Мавпа та Лисиця 101
2. Автор 101
3. Меркурій та дві Жінки 102
4. Прометей та Лукавий 103
5. Від автора 104
6. Від автора 104
7. Езоп та Поет 105
8. Помпей і Воїн 106
9. Юнона, Венера та Курка 107
10. Молодий Бичок і старий Бик 108
11. Езоп та Борець 108

12.	Осел та ліра	109
13.	Вдовиця та Воїн	109
14.	Два Женихи	110
15.	Езоп і Хазяйка	112
16.	Півень та Коти-носивники	112
17.	Свиня і Вовк	114
18.	Езоп та Раб-утікач	114
19.	Віговий Кінь, проданий до млина	115
20.	Голодний Ведмідь	116
21.	Подорожній та Ворона	116
22.	Пастух та Коза	118
23.	Гадюка та Ящірка	118
24.	Ворона та Вівця	118
25.	Сократ і Раб	119
26.	Вовк та Пастух	119
27.	Юнак та Повія	121
28.	Про Бобра	121
29.	Метелик та Оса	122
30.	Конопельник та Лис	122
	Епілог	123

НОВІ БАЙКИ

1.	Миша та Жаба	124
2.	Міська та сільська Миша	124
3.	Улесливий Осел та Господар	125
4.	Лев та Миша	127
5.	Хворий Шуліка	128
6.	Ластівка й інші Птахи	128
7.	Про Зайців та Жаб	129
8.	Вовк і Козеня	129
9.	Раб-утікач і Лев	131
10.	Про Звірів, Птахів і Кажана	133
11.	Яструб і Соловей	134
12.	Вівці та Вовки	134
13.	Селянин та Дерева	135
14.	Частини Тіла й Черевко	135
15.	Брехун, Правдолюбець і Мавпи	136
16.	Подорожній і Меч	137
17.	Про Лиса, оберненого в Людину	137
18.	Осел та Віл	137
19.	Про Комара та Бугая	138
20.	Кінь та Осел	139
21.	Про гордовитого Коня	139

ФЕДР

Басни

С л а т и н с к о г о

Составление, предисловие, перевод и примечания
Владимира Дмитриевича Литвинова

Художник *А. П. Василенко*

Киев, издательство
художественной литературы
«Д н и п р о», 1986

(На украинском языке)

Редактор М. Н. Москаленко.

Художне оформлення А. О. Лівня.

Художні редактори І. І. Литвин, В. А. Кононенко.

Технічний редактор Л. І. Ільченко.

Коректори Т. В. Грузинська, М. К. Дмитрієва.

Інформ. бланк № 3101

Здано до складання 19.09.85. Підписано до друку 11.12.85.

Формат 60×84^{1/32}. Папір друкарський № 1.

Гарнітура звичайна нова. Друк високий.

Умовн. друк. арк. 4,65. Умовн. фарбовідб. 4,65.

Обл.-вид. арк. 5,472. Тираж 20 000 пр.

Зам. 5-289. Ціна 60 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Федр.

Ф34 Байки / Упоряд., передм., перекл.
з латин. В. Литвинова; іл. худож. А. Ва-
силенка.— К.: Дніпро, 1986.— 158 с.

Книжка містить усі відомі на сьогодні твори Федра — основоположника жанру байки в Стародавньому Римі. Байки Федра належать до золотого фонду античної культури і послужили важливим джерелом розвитку байкової творчості в європейських літературах.

Ф 4703000000—201
М205(04)—86 201.86

А

